REVISTA ISTORICĂ

ANUL al IX-lea, N-le 1-3 IANUAR-MART 1923

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ŞI
NOTIŢE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIŞTI.



SUMARIUL:

1923

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC” S. A., BUCUREŞTI

PREŢUL: 7 LEI

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
✤ București, Șoseaua Bonaparte, 8. ✤



Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după
✤ dorință, anunciul de pe copertă. ✤



Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc“, Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Anul al IX-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1923.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Din propaganda în Apus pentru Unirea Principatelor

În lipsa izvoarelor mai vii, scrisori, memorii, jurnale biografice, istoria fericitei epoci a Unirii, în care cu un idealism statornic s'a întîlnit şi atîta putere de a se stăpîni pe sine şi aplecare de a înţelege pe alţii, nu se poate scrie decît în linii generale şi, adaug, cu colori convenţionale.

De aceia, oricînd informaţia nouă apare, ea e tot aşa de bine venită pentru lucruri de acum şaptezeci de ani neîncheiaţi ca şi pentru cine ştie ce epocă obscură din evul mediu.

Cred astfel că vor fi bine primite ştirile pe care le scot dintr'o corespondenţă de la Bucureşti, continuată în curs de mai multe luni de zile, pe care o dădea *Revue de Paris*, în anii de pregătire a evenimentului fundamental pentru istoria Romînilor în veacul al XIX-lea.

Întăia scrisoare e din 20 Mart 1856. Ea începe aşa: «*La Revue de Paris* ni deschide paginile pentru a ni pleda causa înnaintea poporului frances. Ni se pare că prin ea Franţa ni întinde mîna, că ne adoptă, că întăreşte vechea şi nezguduita noastră credinţă în spiritul ei, a cărui sentinelă înaintată pe Dunăre sîntem, că ea realisează speranţa noastră în solidaritatea popoarelor şi în interesul pe care-l au naţiile de a susţinea un popor din rasa lor. De atîta vreme o numim maica noastră, această Franţă iubită! Ea ne recunoaşte în sfîrşit ca pe nişte copii ai ei.“

Şi, pentru a dovedi latinitatea noastră, se porneşte, de acest cetitor al lui Michelet şi Edgar Quinet, de la Traian, pentru a spune că «ţeranii romîni se adună încă şi azi ca să cînte şi să plîngă împreună plecarea lui Aurelian». Pe vremea Revoluţiei— amănunt interesant—o deputaţie merge la Paris pentru a cere

[1] Din Giurgiu avem pl. 11, 12 şi 13 din Album.

«să se constituie în Stat independent, supt protecția Franciei. Primul consul răspunse că era prea curînd și că se va gîndi la aceasta [1].»

În războiul Crimeii, au oferit 500 de grăniceri, pe cari-i retrimet Turcii, cari nu doresc o „armée roumaine sur le Danube"; refusă și arme țeranilor. Cînd Domnul Moldovei a făcut apel contra hotărîrilor conferinței de la Constantinopol, curierul a fost oprit la Cernăuți. Totuși Franța trebuie să ne ajute a realisa Unirea, și anume și cu «Basarabia smulsă la 1812 slăbiciunii suzeranului nostru». E în propriul ei avantagiu, căci Romînii, dînd 100.000 de ostași, ar representa «avangarda însăși a armatei cruciate care ar merge triumfătoare către Constantinopol». Un Stat tampon ar tăia pe Slavi în două: «E rolul nostru providențial... Și în afară de aceasta, Moldo-Valahia ar fi pentru nația noastră o colonie fără desavantagiile pe care aceasta le aduce de obiceiu, o armă sigură pe care Franța și-ar da-o în Orient. Interesele ei ca și soarta ei n'ar putea fi despărțite de ale noastre. N'am avut niciodată altă ambiție decît să fim o Franță din Orient, *et nous le serons*».

Fostul elev al Colegiului de Franța, care amintește că-i ziceau profesorii de-acolo: „espérons contre l'espérance même", ne vede ca „6 000.000 de Galo-Romani". Și-i năvălesc Austriecii, „bașbuzucii" austrieci, cu Croații cari ucid o doamnă, cu soldatesca ce se încaieră în Cișmegiu, cu geodesii cari cer 50.000 de florini de argint pentru munca lor, cu protecția imperială acordată lui Vodă-Știrbei. Se zice că Franco-Englesii ne-au părăsit pentru ca să fim încorporați la pace Turciei, că un efendi va veni să numească un guvern interimar de unul până la trei boieri... E vorba de o împărțire poate? Se va ajunge supt sceptrul habsburgic alături de „prea-iubiții noștri frați din Italia? (4 April.)

La 20 April, aceleași temeri. Șaptezeci și cinci de boieri mari cred să rămîie, ca de la 1830, hegemonii austro-ruși. Se vorbește de un Caimacam, de o comisie mixtă. Dacă Turcii capătă drepturi nouă, ei nu vor câștiga „nimic alta decît că vor avea în plus zece milioane de Romîni ca dușmani și gata să se așeze

[1] De se constituer en État indépendant, sous la protection de la France. Le premier consul répondit que c'était trop tôt et qu'il y penserait; p. 140.

contra ei supt cel d'intăiu steag de revoltă ce s'ar ridica în Orient". Şi se citează, în franţuzeşte, acest cîntec:

Tout Roumain est bon et brave:
Et n'a besoin de firman
Pour que Valaque et Moldave
Entre eux s'unissent saintement.

Des nuages que nous craignons
Sont l'étoile que l'on bénit:
Du ver sort le papillon.
Chers Roumains, soyons unis!

La 4 Maiu se enumeră alte abusuri austriece, ca în procesul Buicliu în Moldova, pentru care—*civis austriacus sum*— vine din Bucureşti, de la Coronini, cu ordin lui Vodă, ofiţerul Wimpfen. De şi se spune că pleacă în şase luni, Austriecii oferă arme pe credit, instructori cu contract. „Bieţii Moldo-Valahi", cari „iubesc Franţa ca pe mama patrie a noastră", vor fi siliţi a merge cu Ruşii, atunci cînd, „la izbucnirea războiului, nu era un Romîn cu Rusia". Se vor pierde astfel cei „60—100.000 de luptători pe cari România ardea de nerăbdare să vi-i deie."

La 1-iu Iunie se critică lipsa de informaţie a Franco-Englesilor, atunci cînd Ruşii ştiu tot, ca şi Austriecii, de altfel. Aceştia cresc trupele la Bucureşti, distrug satele, ţin în exil pe patrioţi, lungesc terminul Domniilor, opresc şi Actele congresului şi ziarul «Uniunea», promit ereditatea lui Ştirbei, se laudă că vor ţinea în loc şase luni pe comisarii aliaţilor.

La 1-iu Septembre corespondentul apare iar. El se arată foarte jignit de ocupaţia Austriacilor, cari cer, pretenţios, locuinţi în centru. Şi mai jignitoare e atitudinea Turcilor. Ce sînt ei, ştie „oricine a străbătut ca mine", scrie anonimul, „acest Imperiu, călare şi din sat în sat". Unei astfel de ţeri nu i se poate da brevetul de a guverna România. Dar noi putem ajuta Turcia să trăiască, noi cari prin puterea Ruşilor ne pregătim a fi «la întăiul războiu o avangardă de vre-o 5.000 de Romîni, mergînd spre Stambul pentru a se răsbuna măcar de suferinţa lor în cenuşa acelui Fanar unde, de la 1716 până la 1856, au fost pregătite toate nenorocirile lor. Nu e de loc o ameninţare pe care o formulez aici, ci o deducţie logică a faptelor.» Căci Romînul, *le Roumanais*, «nu va peri», «şi, dacă-i trebuie nea-

părat un stăpîn», de sigur nu e Turcul acela pe care-l va primi.»

Franţa ni datoreşte protecţie. Nu numai toasturi şi cuvinte, ca toastul consulului Béclard, care, în momentul cînd influenţa colegului său engles Colquhou aducea în rost de Caimacam pă Alexandru-Vodă-Ghica, închina, la 15 August, «pentru unirea şi reorganisarea Principatelor». Scriitorul vorbeşte de «originea galo-romană a Moldo-Valahilor" : sîntem astfel «cetăţuia *(le rempart)* galo-romană» aici. Guvernul frances să intervie „pentru a face să reîntre imediat Romînii în toate drepturile lor". Poate ajuta şi Sardinia: „aceia măcar nu ni va lipsi". Altfel vom fi siliţi „a recurge la Rusia ca să ne scape de Turci, cum am fost scăpaţi în 1828".

Geodesii cată, ca în Galiţia, să răscoale pe ţerani. Mărturisirea publică vorbeşte de anexarea prin mijloace economice, cu banca funciară pe 25 de ani (o cere, din 1852, Nulandt de la Dessau), navigaţia pe Prut şi Siretiu, căi ferate, şosele, lucrul minelor,— de şi Divanul încă resistă. Coronini apasă pentru bancă asupra lui Vodă, căruia i-a vorbit trei ceasuri agentul, fără resultat; apoi a venit şi depeşa Împăratului către dînsul. Refusînd unanim Divanul, Poarta e pusă să intervie. Dar aceiaşi boieri dau navigaţia fluvială Companiei Rhônului, prin căpitanul Magnan. Austria cere destituirea Domnilor, numirea de comisari. Se află din Galaţi că o comisie venită de de vre-o zece zile a suspendat lucrările, Ruşii refusînd a negocia cu Grigore Sturza, Muhlis-Paşa, pe care-l privesc ca desertor.

La 14 Iulie se urmează cu procesul Austriecilor, cari ucid, taie pădurile, fură argintăria unui anume Bulgărescu, pe care o vinde generalul Popovici, bat soldaţii munteni la Buzău, predică trecerea la catolicism, ameninţă ziarele. Dar în Moldova Ghica, unionist, le permite, şi astfel reapare *Steaua Dunării*, cu Kogălniceanu, N. Ionescu, Mălinescu, Negri, Ralet şi «notre cher et llustre poète national», Alecsandri.

La 11 August e vorba de Unire. «*Regatul Daco-Romîn în el însuşi nu sperie pe nimeni.*» Doar Magheru, în memoriul lui din 26 Maiu către Poartă, spune că ordinul de a lupta contra Ruşilor «cuprindea în acelaşi timp că, îndată ce războiul se va isprăvi cu succes, afară de menţinerea neatinsă a dreptului

de autonomie şi a privilegiilor consacrate în puterea vechilor stipulaţii ale acestor Domni cu iluştrii predecesori ai Maiestăţii Voastre, Sublima Poartă ar fi acordat Moldo-Valahilor şi unirea principatelor într'un singur şi acelaşi Stat, dacă s'ar afla că voia lor e aceasta". Şi Rusia primise acum treizeci de ani ideia, dar cu prinţ rus. «E mult timp de cînd şi Austria propune Romînilor să joace regatul lor cu dînsa — *jouer leur royaume avec elle: «pile ou face»*. Azi a luptà contra Unirii e a duşmăni Franţa. Pe aceia caimacamii, de aceia susţinerea rusofililor, de aceia măsurile lui Alexandru Ghica în contra presei, oprirea manifestaţiei către Talleyrand şi publicării celor trei adrese către el, a cîntecului Unirii din „Steaua Dunării", a pilotului pentru primul vas frances la Porţile-de-Fer. Totuşi se strîng bani pentru inundaţii din Franţa.

La 31 Decembre corespondentul arată că Vizirul s'a speriat de zelul Caimacamilor şi ar vrea să-i recheme. Alexandru Ghica ar fi trimes pe ministrul său de Finanţe, Suţu, fost funcţionar la Petersburg, cu 9.000 de galbeni la Viena: lui i-ar datori Ghica situaţia lui. Ştirbei a întrat triumfal, rusofilii, ca Mavros, cinsprezece familii în tot, cred că biruie. De aici baluri şi „orgii", «insolenţă». Între Dimitrie Ghica, prefect de poliţie, şi sublocotenentul Pereţ se naşte un conflict: ofiţerul e arestat şi provoacă la duel, aruncă mănuşa la Mitropolie; e degradat.

În locul corespondenţei apoi Napoléon Lebrun protestă, afirmînd dreptul nostru de a ni hotărî soarta, contra falsificării electorale. Unirea trebuie să se facă: «noul Stat ar domina Dunărea». *Times* pune «pe un Bonaparte printre pretendenţi». Ar fi bine să nu se amestece nimeni, rămînînd la litera tratatelor.

La altă dată, când alegerile sînt casate, acelaşi crede că în loc de *voeu* ar trebui *volonté*. Vogoridi, spune el, «acest agent de violenţă şi de fraudă, e denunţat de strigătul public în toată Europa». Austria l-a îndemnat, şi se adauge această caracteristică apreciere: «Politica Ministeriului din Viena faţă de Principate e, de altfel, mai populară în Germania decît cea urmată de Prusia. Bunii Germani visează de pe acuma Dunărea lor, cum au visat totdeauna Rinul lor german.»

Cît de mult se asamănă după aproape şaptezeci de ani împrejurările!

N. Iorga

Contele de Lagarde și călătoria sa

In vol. X din colecția Hurmuzaki, pp. 493—494, d. N. Iorga ni-a reprodus cîteva pagini luate din ediția francesă a călătoriei contelui de Legarde[1]. Puțin știut este însă că posedăm de același autor o lucrare anonimă conținînd în mai multe capitole amănunte și o descriere necunoscută a Munteniei și Ardealului. Numele cărții este: *„Journal of a Nobleman, comprising an Account of his Travels [and a Narrative of his Residence at Vienna during the congress“*, London (H Colburn & R. Bentley), 1831, 2 vol. in 12°.

Înainte de a da pe scurt ce conține privitor la noi, trebuie să observ însă că, de și stilul lui Lagarde este plăcut, e bine totuși să luăm informațiile lui *cum grano salis*; contradicțiuni între ambele opere al acestui autor sunt frecvente, și el nici nu pretinde la vre-o exactitate științifică. D. profesor Iorga ni-a dat o analisă foarte complectă a ediției francese în „Istoria Romînilor prin Călători“, III, pp. 58—63. Ne mărgenim deci să spicuim ceva știri nouă găsite numai în cartea englesă, scrisă mult mai pe larg decît acea francesă.

Cu ocasia visitei sale la generalul Miloradovici la Chiev, Lagarde ni dă o istorie al campaniei de la 1806. Generalul fu primit la București ca un mîntuitor și primi daruri sumptoase din partea locuitorilor, iar de la Țar o spadă de onoare cu mîndra inscripție „Pentru liberatorul Bucureștilor“.

Despre Constantin-Vodă Ipsilanti aflăm că trăia în mare bogăție, avînd, nu numai moșii la noi, dar și în Rusia, unde se bucura de multe favoruri din partea Împăratului: ereditatea titlului de principe, marea cruce a Ordinului Sf. Andrei ș. a. La primirea lui Lagarde bătrînul Domn era încunjurat de slugi de ambele sexe, Turci și Greci, îmbrăcați în porturile lor orientale.

La Buiucderè pe Bosfor, în toamna 1812, Lagarde făcuse cunoștință cu Ioan Gheorghe Carageà, noul Domn al Munteniei. Cu

[1] Această carte a apărut la 1824: „Voyage de Moscou à Vienne, par Kiav, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt ou Lettres adressées à Jules Griffith“. Paris (Treuttel & Würz) 1824, 8°, VIII+440 pp. A doua ediție sub numele: „Voyage en quelques parties de l'Europe“ Londres 1824. 8°: exemplarul mieu este chiar cel dăruit lui Griffith cu dedicația autografă a autorului. Traducere germană: Heidelberg, 1825, 8°..

această ocasie ni povestește că favoritul Halet-Efendi fu însărcinat de Sultan să desemneze pe cineva demnd e Scaunul domnesc. Halet alese îndată pe beizadeà Dimitrie Ghica, fiul unui Domn al Moldovei[1], care trăia atuncea în sărăcie cu o familie numeroasă într'un sat retras spre Bosfor. Acest Ghica ajutase pe Halet la începutul carierei sale, păstrîndu-i prietenia și recunoștința. La sosirea capugibașei, purtătorul acestor vești îmbucurătoare, Ghica nu era acasă, și familia, temîndu-se de fatalul cordon, îi trimise pe ascuns vorbă să se ferească. Halet aşteptă mai multe zile degeaba Ghica făcîndu se însă nevăzut, el puse ochii pe Carageà, care fu deci ales Domn. Lagarde auzi că familia Voevodului trăise până atuncea în cea mai mare sărăcie, hrănindu-se numai cu măsline și pîine, și că fetele lui Carageà erau nevoite a împleti ciorapi și pungi pentru vînzare[2].

De la Constantinopol Lagarde plecă, precum știm, la București. Între Călărași și Capitală schimbă caii de opt ori, străbătînd această distanță în unsprezece ceasuri.

Cartea englesă conține un fel de istorie pe scurt a Romînilor, luată însă în mare parte după Wilkinson si Thornton, pe atuncea autoritățile cele mai moderne despre noi.

Lagarde sosi la București seara, după cum ni spune în ediția englesă[3]. Nefiind niciun otel în oraș și necunoscînd hanurile, de sigur, trimise un servitor spre a-i găsi o gazdă; între timp aşteptă în trăsură pe piață, unde văzu trecînd numeroase caleşte cu doamne bine îmbrăcate și frumoase. Fu găzduit în casa unui boier care nu era în oraş și ale cărui slugi consimțiră a-l primi pe cîteva nopți[4].

Podeaua pe străzile (cu bîrne) pare pe atuncea a fi fost destul de bunișoară după spusele contelui; erau si case frumoase în oraş, încunjurate cu grădini.

[1] Fiul lui Grigore Ghica Voevod, †1777, născut pe la 1755, mort în Rusia anul 1824; căsătorit cu Eufrosina, fiica lui Nicolae Carageà.

[2] Adaug însă că soția lui Carageà era dintr'o familie bogată, fiind fata unui bancher și negustor de mărgăritare de la Mudania, Dimitrie Scanavi, care fu însă strangulat de Sultan și averea lui, firește, confiscată. Surorile Elenei Scanavi erau căsătorite cu Alexandru Mavrogheni și c'un boier Cozadini, Sultana, fiica acestei din urmă fiind mama lui Alexandru Ioan Cuza.

[3] Iar în cartea francesă spune că sosi la 11 dimineața.

[4] In ediția francesă spune că fu găzduit la început la vice-consulul Franciei.

Nu mai găsesc descrierea arderii palatului, nici a cutremurului. În schimb ni se vorbește mai pe larg despre un bal la Palat, dat în onoarea unei nepoate a Domnului [1].

După ce arse Curtea, Carageà se stabili în două case mari, legate împreună printr'o galerie urîtă. În centru o imensă ogradă îngrămădită cu oameni și trăsuri și luminată cu facle de păcură, care emiteau nouri de fum spre palat.

Domnul pusese o trăsură princiară la disposiția contelui pentru tot timpul șederii lui în București.

Jos pe peron aștepta secretarul domnesc pentru primirea călătorului. Străbat o încăpere plină cu servitori și Arnăuți supt o perdea roșie întinsă, care fu ridicată pentru a li da drum în sala de audiență. Aici se afla o societate de dame elegante îmbrăcate în alb după moda dela Paris. În fund ședea Domnul, cu o blană de samur. Carageà cu toată Curtea se ridicară în picioare la sosirea contelui, toate cocoanele de asemenea, și nu se așezară decît odată cu stăpînul lor. Lagarde luă loc cu familia domnească, compusă din Doamnă, două domnițe [2] și mireasă. Consulii străini sosiră pe rînd. Boierii se opriră toți în apropierea ușii, salutînd respectuos. Cocoanele veniră sus pentru a săruta mîna Domnului; el le săruta pe obraz, cînd erau frumoase și tinere. După dulcețuri și cafele toată lumea merse în sala de bal, unde familia domnească ocupă locul reservat. Balul începu cu un contradanț engles, urmat de un cadril frances, un vals german și o mazurcă polonă, toate executate minunat. Musica ungurească cînta foarte bine. Damele europene fuseseră învățate de la Ruși în timpul ultimei ocupații. Măcar că horele romănești erau desprețuite în saloanele bucureștene, totuși se jucă una pentru distracția străinului. Carageà ședea pe un divan „*à la turque*" în tot timpul petrecerii. O masă europeană era așezată într'o altă salā. Domnul luă loc între două soții de consuli, Doamna era în față cu contele Lagarde. Balul ținu pănă la patru dimineață.

[1] Carageà avea numai o soră, Elena, măritată după Ienăchiță Văcărescu. Avea și doi frați, cari n'au lăsat fete însă. Este poate vorba de nunta unei Scanavi, nepoata Doamnei.

[2] Carageà avea trei fete: Smaranda, măritată după Constantin Vlahuți, Ralù, soția Marelui-Ban Gheorghe Arghiropol, și Roxandra, căsătorită cu viitorul Domn Mihail Suțu, atuncea Capuchehaia lui Carageà la Tarigrad. O altă fată, Maria, moartă de mică, fu îngropată la Ortachioiu, pe Bosfor.

După întroducerea contelui la Curte, mulți boieri se grăbiră a-l visită, toți oferindu-i serviciile și poftindu-l în casele lor. Mai toți vorbiau bine franțuzește și italienește și erau bine crescuți. Li descrie portul și mai ales calpacele uricioase de astrahan negru sau brumăriu. De la ultima ocupație rusească cocoanele adoptaseră portul occidental, cu toate încercările lui Carageà de a readuce vechiul port [1]. Limba grecească se întrebuința la Curte, dar pledoariile se făceau totuși românește chiar înaintea Domnului. Boierii vorbiau de obiceiu între ei limba țerii. Masa în casele bogate era servită după moda rusească, cu numeroase feluri de mîncare. Cuțitele și furculițile erau de argint, și nu se schimbau în timpul mesei.

Servitorii erau numeroși, în mare parte Țigani îmbrăcați în zdrențe; numai Arnăuții purtau costume bogate. Prînzul se lua la două, masa ținînd rar mai mult de jumătate de ceas. Siesta era de rigoare, urmată de dulcețuri și cafele, dimpreună cu luleaua; după aceia lumea elegantă se ducea în caleașcă la Herăstrău, unde se luau înghețate. Seara, se juca în cărți.

Omorul lui Ramiz-Pașa e povestit pe lung, dar altfel decît în ediția trancesă. Carageà nu era de față. Fostul Capudan-Pașa fu însă împușcat în trăsura de galà domnească, trasă de șease cai minunați. Un boier grec, servind ca maiestru de ceremonii, fu și el împușcat. Era logodit cu o nepoată a boierului Dudescu, o fată frumoasă de optsprezece ani, care era și ea de față. O panică teribilă se ivi, fiecare crezînd că un masacru general era să urmeze. Capul lui Ramiz e trimis la Sultan, iar trupul lui înmormîntat la Rusciuc.

Divanul se aduna de trei ori pe săptămînă supt presidenția Domnului. Găsesc mai multe pagini despre boierime și despre sistemul de guvernare,—însă nimic nou.

Bani turcești circulau împreună cu dolari spanioli și ducați de aur austrieci și olandesi. Dobînda legală era de 10%, rar ținută în samă, casurile de camătă fiind frecvente. Patima beției era rară, mai ales între boieri; în clasele de jos însă se bea mai mult. Soarta Țiganilor nu era de invidiat. Ca servitori, erau de o murdărie revoltătoare, și bucătăria unui boier sămănă mai

[1] Aceasta este poate explicația ciudatei porunce domnești oprind portul rochiilor albe pentru cocoane.

mult c'un coteţ de porci. Slugile erau bătute fără milă la tălpi, chiar pentru cea mai mică abatere.

La audienţa lui de concediu, Lagarde îşi exprimă regretele de puţina probabilitate de a mai vedea pe Carageà. Domnul răspunde însă că numai munţii nu se întîlnesc niciodată, adăugînd că nu ţinea de loc ca imposibil să se mai întîlnească odată în Europa. Lagarde avu mai tîrziu impresia că Domnul se gîndia poate de atunci să se retragă în Occident la sfîrşitul Domniei sale.

În drum spre Turnul Roşu Lagarde se opri pentru cîteva ceasuri la Curtea-de-Argeş pentru a visita mănăstirea. Luă masă la episcopie : mîncare minunată, cu vin de calitate superioară. În biserică mai multe icoane de mare valoare artistică, dăruite în cursul ocupaţiei de un general rus căsătorit cu o boieroaică.

La vama austriacă străinii erau trataţi cu sălbătăcie. Mai ales boierul Dudescu, călătorind cu contele frances, avu mult de suferit. Turbanele lui de caşmir trebuiau vămuite, argintăria lui de masă lăsată, iar, de nu ruptă în bucăţi şi importată ca metal brut ; nici chiar tutun nu îngăduiau vameşii[1]. Instalaţiile de carantină de la Turnul-Roşu erau însemnate. Douăzeci sau treizeci de case de isolare, fiecare casă cu două sau trei odăi, cu garduri înalte împrejur. În afară de acestea, mai erau magasii mari, unde mărfurile aduse din Muntenia trebuiau desinfectate, biserica, locuinţa directorului, clădirile de vamă şi casarme—un orăşel întreg.

Acesta este pe scurt conţinutul celor vre-o şeizeci de pagine în care Lagarde vorbeşte despre Ţara-Românească. Mai sunt şi multe amănunte despre Ardeal.

C. J. Karadja

Raffet ca scriitor despre noi.

Este puţin cunoscut că Raffet, care a ştiut aşa de bine să transmită cu creionul şi pe piatra litografică trăsăturile poporului nostru, a şi umplut mai multe carnete cu adnotări de jurnal,

[1] In cartea francesă Lagarde spune însă că trăsurile nici nu fură examinate de vameşi, măcar că a lui Dudescu mirosia straşnic a esenţă de trandafiri.

în cursul călătoriei sale cu principele Demidov prin Principate şi în Sudul Rusiei în anul 1837. Aceste note intrară în posesia lui Demidov şi fură vîndute la licitaţie cu colecţiile de la San-Donato în anul 1870. Păcat că nu ştim unde au ajuns şi că n'au fost publicate.

În bibliografia lui Raffet, scrisă de F. Lhomme (Paris, Librairie de l'Art, 1892), găsim reproduse mai multe desemnuri, schiţe pentru celebrele litografii din Albumul lui Raffet, între altele lăutarii ţigani, trecerea de la Buzău (pl. 19 din Album) şi poşta în Basarabia (reprodusă în călătoria lui Demidov).

Tot acolo sînt reproduse următoarele două scrisori care dovedesc că pictorul mînuia condeiul aproape tot aşa de bine ca şi creionul, fapt cu atît mai meritoriu, cu cît era crescut în mare sărăcie, aproape fără instrucţie şcolară :

«A Tchernecz[1], ville mal bâtie, mais très pittoresque pour un peintre, nous nous arrêtons dans la cour d'une maison, au bout de la ville, pour voir danser la *iok*. C'était, je crois, un cabaret. Il y avait là des militaires valaques et des musiciens tsiganes. Ces derniers firent quelque difficulté pour faire danser les soldats, mais un sergent les persuada à grands coups de bâton, ce qui n'eut pas l'air de trop les fâcher, et la danse commença. C'était un piétinement sur eux-mêmes, qu'ils accélèrent autant que possible, en faisant différents pas. Ils se tiennent tous par le milieu du corps ; le premier, qui était le sergent, tenait un bâton. Il y avait là deux tsiganes superbes.» După această scenă Raffet ni-a lăsat o litografie foarte reuşită, purtînd în Album No. 10.

La 11 Iulie 1837 el scrie din Giurgiu:

«C'est une immense réunion de paysans de toutes les provinces valaques, parmi lesquels sont beaucoup de tsiganes ou bohémiens. Quel spectacle! Quelle variété de scènes! On boit, on mange, on danse, on chante. Il y a des marchands d'étoffes, de comestibles, des cafés, des barbiers, et tout cela ayant une physionomie, une gaieté qui entraînent. C'est un bruit, une confusion à ne plus s'y reconnaître. Là, est une danse bien animée, auprès d'un endroit où l'on égorge des moutons, dont les débris palpitants sont jetés sous les pieds des danseurs, ou bien des

---

[1] Cerneţi, lângă Turnu-Severin.

familles réunies sous des tentes font un repas à la turque. Des tsiganes pendant ce temps leur chantent, d'un ton nasillard, des airs nationaux, en s'accompagnant de violons, de tambours de basque et de mandolines. Tout cela s'exécute au milieu des attelages de bœufs et de buffles, et tout est empreint d'une couleur superbe. Les hommes et les femmes sont d'une belle nature. Les femmes sont simplement vêtues d'une grande chemise blanche à larges manches. Quelquefois elles portent un jupon par dessus lequel sont placées deux pièces d'étoffes carrées et brodées tout à l'entour, l'une devant, l'autre derrière. Ces pièces sont retenues par une ceinture ou par un cordon. Leurs cheveux sont tressés en petites nattes couvertes de pièces d'or ou d'argent; un morceau d'étoffe blanche est rejeté en arrière de leur tête. Quand elles ne mettent pas de voile, elles ajustent des fleurs dans leurs cheveux avec beaucoup de goût ou bien elles s'en font des couronnes. Elles mettent aussi du rouge pour ajouter à l'éclat de leur teint, ce qui leur donne l'air de bacchantes. Elles vont pieds nus. Les hommes sont aussi très simplement vêtus. Les uns portent la grande chemise blanche, de lin, avec une ceinture de couleur, un bonnet de peau de mouton blanche ou noire. Ils laissent passer quelques mèches de cheveux par derrière; tout le reste est rasé. D'autres portent un large chapeau rond, avec une sorte de cafetan de couleur, mais le plus souvent blanc[1].»

Se vede din aceste rînduri că Raffet era un observator minunat, care nu ştia numai să desemneze cele văzute, dar şi să le descrie.

C. J. Karadja

La războaiele lui Vlaicu-Vodă cu Ungurii, 1368-9

Al treilea Voevod al Țerii-Romănești, Vlaicu-Vodă, fiul și urmașul lui Alexandru Basarab, a fost de sigur un domnitor de caracter mare, care a știut să se folosească bine de toate împrejurările externe, ca să mărească hotarele țerii sale.

Aceste calități ale istețului și energicului Domn iese la iveală mai ales în luptele pe care le-a purtat cu puternicul său vecin de la Nord, ale cărui planuri mărețe de-a lua moștenirea Bizanțului în bună parte el le-a zădărnicit.

D. N. Iorga a scos mai întăiu în lumină adevărată figura lui Vlaicu-Vodă în articolul: «Lupta pentru stăpînirea Vidinului în 1365-9 și politica lui Vladislav-Vodă față de Unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de Turci». Întrebuințează acolo importantele izvoare publicate în „Történelmi tár“ (1898) și în «Századok» (1900); ni spune însă că n'a avut de gînd să dea un studiu complect si definitiv [1].

Cercetînd literatura maghiară și izvoarele care mi-au stat la îndemînă am ajuns la convingerea că trebuie să se facă unele rectificări și întregiri, care vor arunca o lumină și mai puternică asupra firii și faptelor lui Vlaicu-Vodă.

D. Iorga, care cunoaște mai bine decît oricine istoria Orientului european din această epocă, va judeca întru cît este îndreptățit noul punct de vedere la care am ajuns plecînd de la articolul d-sale menționat mai sus.

La 5 Ianuar 1365 Ludovic, regele Ungariei, trimite o proclamație către întreaga nobilime a țerii chemînd-o la luptă împotriva lui Vlaicu-Vodă, Voevodul Țerii-Romănești, care a uitat — zice proclamația — că regele unguresc e stăpînul său natural, „tamquam dominus naturalis“, și a luat un titlu fals „titulum fictum“ [2].

Păcatul Voevodului muntean a fost deci că a cutezat să se intituleze: „Dei gratia Woyvoda Transalpinus“, prin care dovedia că nu recunoaște suzeranitatea regelui.

Cu toate acestea Ludovic a plecat — nu împotriva lui Vlaicu—, ci în părțile Dunării, unde a cucerit Vidinul și ținutul acestuia, ducînd în robie pe Strașimir, domnul țerii, și pe soția lui, o soră a Domnului muntean.

Ce se întîmplase adecă?

Vlaicu a aflat bine să satisfacă deocamdată ambiția mîndrului Angevin, recunoscîndu-i suzeranitatea. A putut face acest lucru cu atît mai bucuros, că primi drept răsplata Banatul Severinului și ducatul Făgărașului ca feude ungare [3].

Aceste lucruri sînt în de-ajuns de cunoscute.

---

[1] În *Convorbiri Literare,* XXXIV, p. 962 și urm.

[2] *Magyar Tört. Tár,* II, pp. 185-7; *Századok,* 1900, p. 503.

[3] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch,* II, p. 306.

Că supunerea lui Vlaicu n'a fost sinceră, o dovedesc evenimentele ce-au urmat peste trei ani.

Ca semn al credinței sale, Domnul romîn s'a obligat că va da provisiile necesare garnisoanei maghiare din noul Banat al Vidinului și, la cas de nevoie, trupe ajutătoare.

Se pare că în anii 1366 și 1367 Ludovic pentru consolidarea cuceririlor din părțile Dunării a trebuit să poarte lupte cu fratele lui Strașimir, Sișman, Țarul din Tîrnova, și cu aliații acestuia, Turcii.

E adevărat că documentele care ar dovedi acest lucru sînt puține și neprecise. Dar pentru lămurirea evenimentelor din 1368-9, cînd a avut loc cea mai mare ciocnire între Ludovic și Vlaicu-Vodă, chestiunea războiului amintit în 1366 și 1367 este de cea mai mare importanță.

Katona, in «Hist. Critica», X, p. 393 și după el Fessler au susținut că Ludovic *în 1366* a cîștigat biruința în a cării amintire a ridicat biserica din Maria-Czell, asupra Turcilor aliați cu Sișman.

Cu aceiași dușmani a avut ciocniri și în 1367, căci la începutul acestui an vedem pe Francisc de Carrara, seniorul de Padova, trimițînd prin Veneția 300 pedestrași în armata regelui ungar[1].

Părerea noastră e că atunci au avut loc luptele, la care spune Vlaicu-Vodă c'a luat și el parte, «supt adăpostul și cu favoarea regelui Ludovic», și în care lupte s'a distins ruda sa Ladislau de Dobîca — nu în 1368 (*Conv. Lit.*, 1900, p. 984).

La 20 Ianuar 1368 Voevodul muntean — în aparență — era în cei mai buni termini de prietenie cu regele. În sufletul său însă Vlaicu a trebuit să privească cu mînie detronarea cumnatului său, ba încă a fost silit să ajute cu contingent armat la consolidarea noii cuceriri, amenințată de Sișman și de Turci. Dominația ungară îl strîngea în clește si de la Sud, înăbușind orice năzuință de neatîrnare a Romînilor. Toate semnele arată că Vlaicu a ațîțat pe supt mînă nemulțumirea populației din noul Banat al Vidinului, care uria în Maghiari pe stăpînitorii străini de neamul lor și în aceiași vreme pe siluitorii conștiinței prin convertirea forțată la catolicism.

[1] *Anjouk. dipl. Emlékek.*, II, N-le 485—488, citat la Pór Antal, *Nagy Lajos*, pp. 394-5.

Voevodul muntean a avut de bună samă legături ascunse cu capii nemulțumiților și a încheiat o alianță secretă cu Sișman și cu Dobrotici, despotul din Varna, stînd gata să intervină la momentul oportun, dacă ar izbucni între Bulgari revolta.

Lucrurile acestea nu se știau la Curtea lui Ludovic, dar Banul Vidinului, Benedict Himfi, presimția ce se pregătește.

După o scrisoare[1] a Banului Himfi către rege (Mart 1368) înțelegem că Vlaicu nu-și mai împlinia îndatoririle luate; de aceia Banul cere trupe dela Domnul său. Ludovic nu i le trimite, fiindcă Banul n'a răspuns la întrebarea ce vrea cu trupele. În schimb îi dă de știre că trimite la Vlaicu pe Nicolae fiul lui Grigore cu o solie, a cării menire era să ceară lămuriri de la Voevod, de ce întîrzie cu îndeplinirea îndatoririlor. Regele invită pe Himfi să trimită prin sol vorbă lui Vlaicu-Vodă privitor la ceia ce dorește, fără ca prin aceasta să lucreze împotriva cinstei sale. Cuvintele din urmă ni arată că relațiile dintre Voevod și Ban erau atît de încordate, încît nici nu comunicau direct unul cu celălalt. Regele de sigur vrea să se convingă care din doi are dreptate în aceasta neînțelegere.

Cunoaștem resultatul acestei solii.

Vlaicu-Vodă a știut să adoarmă atît de bine orice bănuială despre sinceritatea sa, încît însuși solul Nicolae garantează cu capul și averea că Domnul romîn își va ținea promisiunile și își va împlini îndatoririle, trimițînd la Vidin provisii îndestulătoare «fără nicio îndoială» *(dubio procul moto)*.

Aceasta era situația la 17 Iulie 1368[2].

Nu peste mult în Banatul bulgar izbucni revoluția. La sfîrșitul lui Septembre regele pleacă cu armată, ca să pedepsească pe răsculați. Din scrisoarea[3] lui Petru Himfi către fratele său, Banul Benedict Himfi, care petrecea în Severin, aflăm că focarul revoltei era în jurul cetății Belogragic. Răsculații au săpat șanțuri și au ridicat întărituri, ca să împiedece aprovisionarea garnisoanei. Fratele Banului spune că promotorul revoluției e Sișman, despre care se zice c'ar fi trimis în ajutor șapte boeri cu banderiile lor.

---

[1] Răspunsul regelui, în *Századok*, 1900, pp. 603-5.
[2] *Századok*, 1900, *l. c.*
[3] *Ibid.*, 1900, p. 605.

Dușmanul nu e puternic, căci Petru Himfi roagă pe fratele său să capete dela Vlaicu-Vodă trei-patru banderii, care vor fi îndestulătoare pentru mîntuirea situației. Scrisoarea aceasta, datată în 17 Octombre, dovedește două lucruri: întăiu că Vlaicu-Vodă, cu toate asigurările date, nu trimisese trupe în ajutorul Ungurilor strîmtorați și, al doilea, că forțele răsculaților erau mici și că prin urmare nu era vorba de un războiu cu Sișman și cu Turcii. Această constatare e de mare însemnătate pentru înțelegerea evenimentelor ce urmează.

Regele în marșul său spre Vidin la sfîrșitul lui Octombre ajunse lîngă Socol, la hotarul Banatului bulgar (în ținutul Alexinațului). Iar la 11 Novembre 1368 îl aflăm în Timișoara[1], de unde trimite o poruncă lui Benedict Himfi, să pună în siguranță Vidinul și împrejurimea lui și apoi să se întoarcă în tabăra regală cu toate trupele, de care acolo n'ar fi nevoie.

Ce s'a întîmplat în cele d'intăiu unsprezece zile ale lunii Novembre?

Izvoare contimporane lipsesc cu desăvîrșire.

D. Iorga crede că în acest răstimp Ludovic a purtat lupte învingătoare cu Sișman și Turcii, că în aceste lupte a luat parte și contingentul lui Vlaicu și aici s'a distins Ladislau de Dobîca. Am expus mai sus părerea că aceste lupte au putut să aibă loc la 1366-7.

În cele următoare vom încerca să arătăm că evenimentele din Novembre 1368 au putut avea alt curs.

La 1-iu Novembre Ludovic se afla aproape de Alexinaț. De aici, socotind patru zile de marș și trei de odihnă, putea ajunge la Vidin, cam la 7-8 Novembre. Chiar presupunînd că într'o singură luptă a pus capăt războiului în ținutul Vidinului, tot i-ar fi fost cu neputință în trei zile să ajungă aproape de Dunăre în fața cetății Severinului[2].

O singură explicare e cu putință.

Pe cînd regele se afla în ținutul Alexinațului, înaintînd spre Vidin, i-a venit vestea, că Vlaicu și-a dat planurile pe față: începînd ostilitățile, a pornit cu oștirea spre Vest și amenință la spatele oștirii regale liniile de comunicație.

[1] Se pare că scrisoarea e datată din Timișoara în numele regelui, care nu petrecea atunci acolo. Vezi *Századok*, 1900, *l. c.*

[2] *Sztáray Olkt.*, I, CCVIII, citat în *Századok*, *l. c.*, p. 591.

Această lovitură neaşteptată sili pe Ludovic a face calea întoarsă, renunţînd cu ruşine la păstrarea Banatului bulgar. Era mulţămit dacă putea să ţină măcar Vidinul pentru mîntuirea prestigiului său. La celelalte cetăţi renunţă, cum apare din scrisoarea dela 4 Decembre 1368[1].

De toate forţele disponibile are nevoie ca să oprească atacul îndrăzneţului Voevod al Ţerii-Româneşti.

Regele avea forţe puţine, pe care le credea îndestulătoare pentru potolirea revoltei dela Vidin (Petru Himfi spunea că are nevoie de patru banderii).

Această oaste însă nu era destul de tare pentru pornirea unei ofensive de răsbunare împotriva Munteanului necredincios. La o astfel de întreprindere deocamdată nu se putea gîndi regele nici din causa iernii. Izvoarele ni amintesc despre disolvarea armatei regale. Aceasta înseamnă că a trimis ostaşii pe la vetrele lor, cu porunca să se adune în primăvară la locul şi terminul hotărît, căci regele era decis de sigur să răsbune necredinţa lui Vlaicu. Ludovic a lăsat — cum am văzut — în voia sorţii Banatul bulgar.

În spre Ţara-Românească a pus păzitori la hotare. Cred că aceasta priveşte următorul pasaj din cererea cnezilor şi Romînilor din districtul Sebeşului :

«Tandem et ultimo dominus rex contra infideles suos transalpinos exercitum restauravit et nos ab illa hora incipiendo qua illa discordia extitit mota, in montibus alpium semper ad minus ducentos homines propter illorum die ac nocte usque ad hiemem conservavimus, insuper nos cum quingentis hominibus collectis melioribus similiter usque ad reversionem domini nostri regis ibi in Mihald mansimus[2].»

Regele s'a întors la Buda.

Vlaicu însă-şi ajunsese scopul cu atacul îndreptat spre Vest; de aceia nici n'a înaintat mai mult în această direcţie.

El îşi îndreaptă acum privirile spre ţinta pe care o urmăria dela început : spre Vidin. În Decembre ori Ianuar, anul următor, Vlaicu întra în capitala Banatului bulgar, «cu voia unora dintre cetăţeni», cum spune cronica.

---

[1] *Tört. Tár*, 1898, p. 366.
[2] *Századok*, 1900, p. 609.

Dar viteazul Voevod n'a rămas multă vreme în Vidin. Trebuia să-și adune toate forțele ca să-și poată apăra țara împotriva furtunii ce s'a deslănțuit asupra ei de la Nord și de la Vest odată cu sosirea primăverii.

Două oștiri porniră să pedepsească îndrăzneala Domnului muntean. Una supt conducerea lui Nicolae Garay se îndrepta spre Severin, pe care-l apăra — după cît se pare — însuși Vlaicu-Vodă, iar alta porni atacul din Transilvania.

Dăm cuvîntul cronicarului contimporan, singurul izvor pentru evenimentele anului 1369[1]:

«Însuși regele a plecat în persoană, peste Bulgaria, către părțile transalpine, care se țin de Sfînta Coroană, împotriva lui Laic, Voevodul părților amintite, care s'a fost răsculat în contra Maiestății Sale regelui. Pe de altă parte din spre țara Secuilor a trimis pe Nicolae, Voevodul Ardealului, cu oaste puternică, compusă din nobili și Secuimea Transilvaniei (înșiră mai multe căpetenii).

«Acela (Vlaicu-Vodă), ca să împiedece intrarea oștirii regelui, s'a așezat la pîndă lîngă Dunăre în spre Bulgaria, cu o armată mare. Voevodul Nicolae a forțat trecerea peste rîul Ialomița, unde erau șanțuri și întărituri făcute de Romîni și s'a lăsat la luptă cu oastea numeroasă a lui Vlaicu-Vodă, condusă de contele Dragomir, castelanul de Dîmbovița.

În luptă aprigă l-a învins pe acesta, mulți au căzut și însuși comandantul (Dragomir) a luat-o la fugă. Dar după aceia, cînd a înaintat prea tare, a ajuns în bălți cu stufuri și la trecători înguste: atunci Romînii, năvălind din păduri și din munți, l-au atacat, și el, Voevodul, cu alți mulți viteji și nobili de frunte (înșiră pe cei căzuți), și-au găsit aici moartea. Și, cînd soldații unguri, desfăcîndu-se de oastea Voevodului, s'au retras și au încercat să scape, i-au încunjurat Romînii prin locuri mocirloase și neumblate, au ucis foarte mulți dintre ei, așa că numai puțini au putut scăpa cu primejduirea proprie și cu pierzania a lor săi.

Cadavrul Voevodului Nicolae n'a putut fi smuls din ghiarele Romînilor decît după o luptă sîngeroasă. L-au dus în Ungaria și l-au înmormîntat în mănăstirea Maicei Domnului din Grau.

[1] Ioan de Küküllö, c. XXXVIII.

Partea întăia a ostilităţilor, cum văzurăm, s'a sfîrșit trist, dar pe urmă soarta războiului s'a schimbat spre bine în mînile istețului și viteazului Voevod de Macîva, Nicolae Garay.

El și-a trecut oștirea peste Dunăre, pe corăbii prevăzute cu turnuri de apărare, în ploaia de săgeți a arcașilor și soldaților lui Vlaicu. Atunci dușmanul a fugit și s'a împrăștiat ca fumul. Cronicarul povestește destul de fidel întîmplările, dar fără nici-o cronologie.

S'a constatat că expediția nenorocită a Voevodului Nicolae a trebuit să fie înainte de 7 Iunie 1369 [1]. Din descrierea terenului de luptă putem deduce că a fost Mart-April, pe timpul ploilor de primăvară.

E foarte probabil că după această biruință strălucită au năvălit Romînii în Transilvania, und au ars mănăstirea Sfîntului Nicolae din Tălmaciu.

Ungurii au recucerit Severinul și, cam prin Maiu, și Vidinul.

Cu toate acestea Ludovic a pierdut războiul. S'a convins că față de Vlaicu, Sișman și Dobrotici nu poate păstra Banatul Vidinului, cînd vedem că cu puțin înainte nu putuse păstra Moldova lui Bogdan, deși nu se răzima pe alianțe atît de puternice.

Astfel Ludovic a trebuit să încheie pace în condiții umilitoare pentru el.

A redat tronul lui Strașimir supt chezășia lui Vlaicu și Dobrotici. Între Ludovic și Voevodul Țerii-Românești se restabilesc raporturile de prietenie d'inainte de războiu, primind acesta din urmă din nou Banatul Severinului și ducatul Făgărașului [2].

Astfel Vlaicu a cîștigat războiul pe întreaga linie.

Dibăcia cu care și-a făurit planurile și energia cu care le-a dus la îndeplinire ni-l arată ca pe unul dintre cei mai de samă Voevozi ai Munteniei.

Am amintit că luptele despre care vorbește Vlaicu-Vodă în diploma dela 1372, în care dăruiește rudei sale Ladislau de Dobîca mai multe sate în țara Făgărașului, n'au avut loc în 1368,

---

[1] *Századok*, 1880 p, 740; vezi *ibid*., 1900, p. 505.

[2] Zimmermann-Werner, II, p. 334.

ci în 1366-7. Pentru întărirea acestei afirmații mai adăugăm următoarele :

Vlaicu-Vodă în această diplomă precisează timpul războiului cu Sișman si cu Turcii astfel: „cum (Ladislaus de Doboka) esset liber factus ab excellentissimo principe Ludovico, illustri rege Hungariae, adhuc nos semper eramus sub iugo, sed in gratia principis praedicti...“[1].

Despre ce liberare si jug poate fi vorba aici ? Mi se pare plausibilă interpretarea unui istoric maghiar că adecă se face alusie la trecerea la catolicism. În casul acesta am avea o dovadă că Ladislau de Dobîca a fost Romîn ortodox, care a devenit catolic la stăruința regelui Ludovic. Și acestea indică anul 1366-7 ca dată a evenimentelor pomenite în diploma dela 1372.

D. Iorga mai aduce un argument, că și contingentul lui Vlaicu a luat parte în luptele din Novembre 1368: „faptul că în acest timp se dă un privilegiu magistrului Nicolae, fiul lui Nicolae Haholt, care fusese căpitanul oștirii domnului Ladislau, «capitaneus exercitus domini Ladizlai». (*Conv. lit.*, 1900, *l. c.*).

Trebuie însă să fie o greșală în felul cum se arată izvorul în notă, căci la locul indicat (Grof Sztáray, „A nagymihályi és sztárai család oklevéltára“, pp. 354-5, No. CCVIII), n'am putut găsi actul citat.

Victor Motogna

Două scrisori arhierești

În vechea Arhivă a orașului Bistrița, — despre care cu tot dreptul spunea d. Iorga, în prefața documentelor bistrițene publicate în 1899, că ea cuprinde o foarte bogată și foarte puțin cunoscută viață vie, colorată, zilnică românească, — am aflat, între multe altele, două interesante scrisori latinești, al căror conținut ni oferă o mică icoană a raporturilor, atît bisericești, cît și politice românești de la începutul și mijlocul secolului al XVIII-lea. Cu toate că chestiile despre care e vorba în scrisori, strict luate, privesc ținutul nostru someșan, ele totuși stau în strînsă legătură cu manifestațiile generale ale vieții cultu-

[1] *Ibid.*, II, p. 386.

rale româneşti şi cu luptele grele ce avea de purtat poporul nostru pe toate terenurile, în acea epocă.

*

Prima scrisoare, din 1708, este adresată de arhiepiscopul unit Atanasie sub-judelui Mathias Werner din Bistriţa, în care-i împărtăşeşte că în cursul răscoalei rákóczyene episcopul Ţircă. susţinut de generalul rebel Pekri, a jăfuit o mulţime de obiecte din biserica românească metropolitană a Bălgradului, a destituit chiar şi protopopi şi i-a înlocuit cu alţii, răi, pe cari el, arhiepiscopul, nu-i recunoaşte. Aşa spre pildă s'a întîmplat şi cu protopopul Mateiu din districtul Bistriţii, care a venit la Sibiiu şi i-a descoperit Mitropolitului unde ţine ascunse Ţircă obiectele luate. Nefiind posibil altfel să le recapete, Atanasie roagă pe sub-jude, să dea ajutorul necesar protopopului Mateiu, ca să poată reclama obiectele. În fine mai adaugă cererea ca sub-judele să-l protege pe numitul protopop legitim şi încheie cu promisiunea că şi el, la rîndul său, va răspunde ocasional cu contra-servicii.

Privitor la cele atinse în scrisoare, observ că viaţa zbuciumată a primului episcop unit Atanasie, pricinuită de supărările ce a avut să sufere din partea lui Ţircă, a Calvinilor şi a rebelilor rákóczyeni, e în de obşte cunoscută din istorie. Rămîne să dau desluşirea că Mateiu despre care e vorba în scrisoare era popă în Zagra şi protopop al arhidiaconatului Năsăud, numit şi agreat de Atanasie; din potrivă însă magistratul săsesc al oraşului Bistriţa, — care-şi aroga o anumită autoritate chiar şi în chestii eclesiastice asupra comunelor româneşti din districtul năsăudean, — nu voia să-l recunoască pe protopop ci sprijinia pe un alt protopop al său, pe popa Grigoraş din Mititei. De aici încercarea lui Atanasie să dispună pe subjude favorabil faţă de protopopul sau Mateiu.

Scrisoarea originală este următoarea:

Amplissimo ac circumspecto domino Mathiae Verner, inclytae Sedis bistriciensis vice-regio iudici, etc., domino colendo, Bistricij.

Amplissime ac circumspecte domine colende,

Insinuare volui praesentibus Circumspectae Dominationi Vestrae qualiter durante hac rebellione aliquis pseudo-episcopus nomine Cirka (cuius non dubito habere aliquam notitiam), a Pekrio impositus, Ecclesiam nostram graeci ritus valachicam metropolitanam albeusem, rebus quam plurimis

ablatis, depredatus sit, etiam protopopatus deposuit et plurimos alios pessimos substituit, quos ego nullatenus agnosco, uti etiam in Sede bistricensi cum protopopa Mathia factum est. Cum amplissimus *(sic)* hic apud me Cibinij fuerit de rebusque ecclesiae per Cirkam ablatis, ubi detinerentur, informaverit, quas sine assistentia rehabere non valeo, rogo proinde Circumspectam Dominationem Vestram quatenus latori harum, Reverendo domino Protopopae Mathiae, pro expetendis rebus meis assistentiam (si aliqua fuerit opus) dare dignentur, etiam alias, tanquam legitimum istius loci protopopam, in suo favore conservare velint. Quam gratiam benevolentiamque exhibitam in alijs, maxime ubi mihi occasio oblata fuerit, ut reservire possim diligenter adstudebo, qui, me recommendans, maneo,

Amplissimae Dominationis Vestrae,

Cibinij, 27 aprilis 1708, obligatissimus servus:

Athanasius, archiepiscopus Valachorum.

Notez că pe ceara roşie cu care a fost lipită scrisoarea se vede bine urma unei peceţi de toată frumuseţa. Ea înfăţişează o cruce mare încununată de mitră, avînd la dreapta şi stînga litera mare A («Athanasius Archiepiscopus»), mai jos crucea şi toiagul episcopal, iar dedesupt şi împrejur ornamente fin lucrate. O copie mărită, lucrată de prof. Leonida Pop din Năsăud, se află în proprietatea subsemnatului.

*

A doua scrisoare este adresată, în 1758, de canonicul şi candidatul de episcop Grigorie Maior preoţilor din comunele districtului năsăudean: ea vorbeşte însă tuturor locuitorilor romîni ai districtului.

Pentru ca să cunoască cetitorii causele şi prilejul care au dat naştere acestei scrisori aflu necesar să împărtăşesc următoarele:

Locuitorii băstinaşi romîni din districtut Năsăudului, sau, precum se zicea pe atunci, din „Valea Rodnei", ajunsese în secolul al XVIII-lea să fie trataţi de magistratul oraşului Bistriţa ca adevăraţi iobagi. La încorporarea văii Rodnei cu Bistriţa, în secolul al XV-lea, regele Matiaş li asigurase Romînilor someşeni aceleaşi drepturi pe care le aveau şi Saşii bistriţeni; aceştia însă în cursul timpurilor, cu desconsiderarea disposiţiei regale şi sprijiniţi de curentul politic în totdeauna hostil Romînilor, întru atîta au robit pe Someşeni, încît, nemai putînd suporta sarcinile şi cătuşele, ţeranii noştri începură după 1750 o luptă desperată contra oraşului, numită de Saşi şi de Guvern în scrisorile ofi-

ciale: *tumultus viginti trium pagorum districtus valachici bistriciensis.*

Detaliile şi desvoltarea acestor lupte cuprind un vast material de prelucrat într'un deosebit studiu. De astă dată amintesc numai atît, că Romînii comunelor noastre, destul de bine organisate pentru resistenţă şi luptă, în mai multe rînduri trimiseră în acel timp deputaţii chiar şi la Curtea împărătească din Viena, cu multe rugăminţ, proteste şt jalbe.

Aşa în 1758 pleacă o deputaţie, constînd din ţeranii hotărîţ Macaveiu Pop, Pinte Pascu şi Stefan Cute, la Sighetul Marmaţiei, şi, după ce aici, de la avocatul şi protectorul Someşenilor, de la subprefectul Mihail Badea de Sod, îşi cîştigă un salvconduct, apucă drept spre Viena. Tocmai în acel timp petrecea în capitala monarhiei canonicul Grigorie Maior, care precum se ştie, numai la a treia candidare a fost întărit ca episcop, şi care, însoţit de colegul său Caliani, venise atunci la Viena spre a se plînge în persoană Împărătesei Maria Teresa contra episcopului Aron.

Oricum, ţeranii noştri someşeni dau de canonicul Maior şi-şi descopăr înnaintea lui păsurile; iar el, mîhnit până 'n adîncul sufletului de nedreptăţile ce au de suferit compatrioţii şi conaţionalii săi din Nordul Ardealului, îi iea supt scutul său şi intervine ca să fie ascultaţi de Împărăteasă, care li adresează vorbe mîngîietoare. După audienţă canonicul mai întîiu, spre şi mai mare siguranţă, li vizează paşaportul, semnînd cu mîna proprie, iar la despărţire li înmînează scrisoarea în chestie, care, redactată într'un ton de avertisare şi aspră mustrare, are pe scurt următorul conţinut:

Suspinele şi ţipetele sărmanilor Someşeni au străbătut până la Viena, şi s'a auzit că s'a ridicat acum cineva [1] cu braţul puternic, nu numai să li iea moşiile posedate din moşi-strămoşi, ci să-i apese şi cu alte procedee ilegale. Pentru îndeplinirea acestora au fost numiţi, chiar din mijlocul lor, aşa-zişii «birăi domneşti [2], spre a-i duce la jugul servituţii. Despre toate acestea Împărăteasa nu ştie nimic, şi nici nu vrea ca în ţara ei să-şi ridice cineva creasta spre ruina celuilalt; căci în faţa ei toţi

[1] Magistratul săsesc din Bistriţa.
[2] Aşa-i numia magistratul.

sînt egali : cei mari şi cei mici, bogaţii şi săracii, cei tari şi cei slabi. Deci oamenii, — dacă se pot numi oameni — cari ieau asupră-şi astfel de slujbe lucrează contra intenţiilor domnitoare şi merită pedeapsa cea mare ca pămîntul să-i înghită de vii, întocmai ca şi pe Israeliţii, cari s'au ridicat contra propriei naţiuni şi contra lui Moise. Vai de ei, nevrednicii, cari încearcă să-şi înghită neamul şi să sugă sudoarea săracilor şi sîngele vecinilor, cari zugrumă pe fraţi şi-şi sapă groapa şieşi şi propriilor copii! Nu sînt vrednici să fie înmormîntaţi în pămîntul lui Dumnezeu şi ca preoţii să li facă slujbe pe la casele lor ci merită să se numească : lepădături, şi să li se strige : anatema, să se nutrească cu hrana vitelor, dacă nu vor arunca de la sine numele : „birăi domneşti", care nu s'au mai auzit între locuitorii de acolo. Se mai aude că birăii trag de pe oameni atîtea contribuţii cîte vreau şi nu li liberează chitanţe despre sumele percepute, ceia ce de asemenea se face împotriva intenţiei Împărătesei. Nu sînt datori sărmanii ţerani să contribuie orbeşte pe sama nimănui, până ce nu li se va da chitanţă despre toate sumele administrate.

Aici textul copiat al scrisorii :

Honorabiles in Christo fratres ac patres nostri, tanquam filiis salutem et omnem felicitatem precamur.

Nolui, mi fratres, ut vos lateat qualiternam suspiria et eiulationes miserorum abinde hucusque penetraverint ac auditae sint, acsi nunc quidam sese forti manu et brachio elevarent, ut non tantum loca illorum patrimonialia, quae habuerunt a maioribus, et ad hoc usque tempus pacifice possederunt, accipiant, sed aliis etiam vos innumeratis captivitatibus potentiis atque oneribus afficiant; ad propositum suum adimplendum in ruinam vestram denominarunt et constituerunt ex vobis provisores seu oeconomos, qui alios ad labores perficiendos cogant, et paulatim pedetentim odioso ac perpetuo iugo servitii imponant. De quibus omnibus (ut sciatis) Sacratissima Caesareo-Regia Aula nihil novit, imo neque vult ut horum quidpiam in territorio de subditis eius audiatur, quin imo mavult et mandat ut sui tueantur omnesque suorum sciant quod nullo modo quispiam audeat cristas in ruinam et subiectionem aliorum tollere. Hic enim nec maiores minores, necdivites pauperes, nec infirmi validos praecedunt, Sacratissima et Clementissima Regina omnes atque singulos tollerat et conservat, Idcirco homines (si homines adhuc vocari poteritis) qui hoc peragendi animum habent, agent contra Sacratissimam mentem Reginae et pedibus calcabunt benignissima mandata eius. Digni sunt magna poena qui dominium et regimen affectant, digni sunt provisores tales ut terra absorbeantur, aeque ac Israelitae mali, qui exurgebant contra gentem suam Mosemque suum. Quid dicimus, digni: imo indigni, Vae illis! ut terra

illos sustineat, qui gentem suam deglutire, sudorem miserorum et sanguinem vicinorum exsugere student, qui iugulant fratres, quique inhumant semet ipsos et proles suas. Videntes oculis quod indigni sint, ud ad terram Dei in Ecclesia Sacra sepelirentur, indigni, ut sese fatigent uncti, Dei servique Christi, officium sacrum penes domos illorum peragant, imo digniores, ut ab omnibus reiecti nominentur, et vocentur anathema, tam vivi, quam defuncti, nutrimentoque brutorum vescantur, nisi penitus abdixerint omnibus atque abiuraverint nomen hocce. Nomen inquam provisorum seu oeconomorum inter vos hactenus inauditum. Porro hoc etiam auditur quod tantum contributionis ac census accipiunt a vobis quantum volunt ac ipsis placet, neque super perceptis vobis signum aliquod seu quietantiam exhibeant. Quod iterum contrariatur menti et voluntati Imperatricis. Qua de re non tenentur miseri ut tanquam coeci aliquid alicui contribuant. sine culpa, donec non porrigent scripturam seu signum super omnibus quae administrata sunt. Haec vos scire volui. Permaneo

Viennae, die 1-ma apr. 1718. Fratrum Vestrorum
ex animo servitor
canonicus *Gregorius Major!*

Virgil Şotropa

Preocupări de istorie literară ale folkloristului S. Fl. Marian.

I.

Semnalăm un fapt pănă acum neştiut, sau cel puţin uitat: folkloristul Bucovinei, S. Fl. Marian, s'a ocupat cândva şi cu chestiuni de istorie literară. Ca teolog încă (1871) începuse a aduna material pentru o istorie a literaturii romîne din Bucovina. Lucrul acesta nu-l aminteşte nici schiţa biografică care ni-a dat-o d. Liviu Marian în S. Fl. Marian, ore şi cimilituri din Bucovina, Bucureşti 1910, editura Academiei Romînă, dar ni-l atestează inedita scrisoare a lui S. Fl. Marian publicată mai jos.

Şi, de fapt, Marian a lăsat în posesiunea părintelui Constantin Morariu, care, cu ale sale «Kulturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bucovina» (publicate în «Rumänische Revue» şi separat la Resicza-Wien 1888—91, a dat bibliografia viitoarei istorii a literaturii bucovinene, — un ms. de 44 de foi (şterturi de coale), plus cîteva foi de notiţe, cu material pentru o atare istorie literară.

Manuscrisul acesta, rămas neisprăvit, are, bine înţeles, mai mult caracterul unei pregătiri de material, tratîndu-şi subiectul

în mod foarte inegal și foarte juvenil. Nu ni se dă decît o înșirare cronologică de schițe asupra numeroșilor «scriitori», — căci *scriitor* e aici oricine a scris chiar și numai un articol de calendar, articol dintr'un domeniu ce are atît de puțin a face cu literatura propriu-zisă. Ici-colo o caracterisare a împrejurărilor politice-culturale dintr'un timp oarecare.

Lucrarea e împărțită în următoarele trei «părți»:

1. «Starea literaturii române în Bucovina de la anul 1777 la 1848» (p. 1—17) 2. «Literații din răstimpul de la anul 1777 la 1848 (p. 17—29, rămas cu multe foi albe) și 3. «Starea literaturii romîne în Bucovina de la anul 1848 încoace». (p 30—76).

Ortografia și limba e pumnulistă: *limba propunățivă* 9, *observăciuni fugețive* 41, *avere netrecățivă* 52, *momîntul* 33, *testămînt* 34, *elemînt* 35, *ornămînt* 48, *trebuia să se dechiare* 13, *eschiamă* 35, *propășirile științiale* 38, *proprietate... staveră* (stabilă) 44, *lucrățivitatea lui cea admiraveră* 49, *amicăveritatea* 50, *omenitatea* (umanitatea) 50, *apostolatul... răciunălitățiî* 37, *meniciunea* (menirea) 39, *abnegăciunea* 40, *nepretensiver* 50, *răbdare neînviasiveră* 54, etc., dar și viitorul folklorist se ițiește din când în cînd: cf. proverbul: «*De unde nu-i nemică, nici nu poți cere nimică*» 7; sintaxa populară: *mulți Romîni înnainte de 1848 li era chiar rușine de a se răspunde în public cum că sînt Romîni*" 12; apoi: «*nu puteai cere nemică de la preuțime, căci ea era ca vai de dînsa*» 7; „*cari din cotro*" (toți pe întrecute) 15; «*a-și cîștiga lipași*» 15; „*nu ne sîîm a zice aceasta*" 51.

Nu lipsesc nici germanismele intelectualului bucovinean: „*își da toată silința*" (gaben sich Mühe) 15; «*s'a făcut îndestul* (= es wurde genüge geleistet) „*unei lipse adînc simțite*" 46-47; «*a venit în proprietatea bibliotecii*» 53.

Anumite pasagii ajung totuși să fie interesante. Astfel cuvintele de duioșie și adevăr despre Bucovina trunchiată din trupul Moldovei (1777): «*despărțită de Moldova, ca o fiică de maica sa, ea plîngea în durerile sale... Uitată chiar un timp*, *ba și astăzi încă necunoscută bine de unii Romîni din celelalte provinţe, ea s'a desvoltat, pe cît i-a fost cu putință, și se desvoltă și acum în toate ramurile culturii naționale, într'o direcție croită de sine însăși*» 2, sau înfierarea străinului Vlădică Daniil Vlahovici, «*care a apucat o direcțiune ducătoare*

de a dreptul la scopul și ținta sa..., adică aceea de a slavinisa preoții Bucovinei. Aceasta o făcea el la bună samă nu cu forța, nu cu delăturarea totalnică a limbii romîne, ca limbă propunățivă la institutul inființat de el, ci de la început prin propunerile (= cursurile *sale), pe lîngă limba românească și în limba sîrbească, iar ca episcop, este cunoscut de orișicare Romîn bucovinean ce-a făcut el cu cei ce întrau în teologie. Nu era nici un Romîn cu con nume adevărat romînesc, pre carele Daniil Vahoviciu să nu-l fi schimosit și să nu-l fi slavinizat. Așa întîlnim în Bucovina o mulțime de bărbați, carii de origine sînt baștini Romîni), iară connumelor lor e aninat(ă) părticica slăviană—viciŭ,—ciuc ș. a., precum în loc de Miron-Mironoviciŭ, Mitrofan-Mitrofanov ciŭ, Țurcan-Țurcanoviciŭ. Simțul de naționalitate și de patriotism între Romîni nu putea așadară să-și afle scut sub acest episcop*" 8—9.

Și interesul i-a chiar proporții de valoare actuală atunci cînd Marian arată ce desiderate pedagogice va trebui să satisfacă un bun învățător : «*Un învățător trebuie mai nainte de toate să fie o arhivă viă a acelei științe care o propune ; dară cu aceasta nu se încheie toate postulatele, cari le facem cătră dînsul. Unilăturătatea află îndulgință la oricine mai lesne, decît la un învățătoriu ; acesta trebue să facă excursiuni și în regiunile de prin pregiuru-i, să-și supue specialități învecinate, și din țărimul* (terenul) *întregii științe să cunoască cel puțin structura membrilor*" 43. Trebuia să devină un bun cercetător și un adevărat cercetaș cel ce la vrîsta de douăzeci și patru de ani dădea îndemnuri de felul acesta.

Leca Morariu

⁂

Rămîne acum să facem loc scrișorii lui Marian, care și în altă privință e informativă.

Iubite amice [1],

Am avut și eu de gînd să scriu «Starea literaturii romîne din Bucovina». Dovadă sînt notițele alăturate. Ce folos însă ca timpul nu mi-a permis. Ți le trimit deci Sfinției Tale în speranță că poate-ți vor fi de oareșcare folos. Intrebuințează-le cum vei afla de bine. Eu am început a le scrie pe cînd eram teolog în an. I. [2].

[1] Scrisoarea e adresată părintelui Const. Morariu.

[2] 1871.

Articolul cel d'intîiu, care l-am scris și tipărit eu, a fost, după cît îmi aduc aminte, un tratat mic despre «nunta țărănească» publicat în «Familia» [1]. «Familia» respectivă nu o am. Ea se află la Societate [2]. Acolo vei da de titlul adevărat, precum și de anul în care l-am tipărit. Știu că atunci eram studinte [3], pare-mi-se că în clasa VI-a [4].

Dacă nu ai lipsi numai decît acuma, apoi ceva mai tîrziu îți voiŭ scrie în privința aceasta mai pe larg.

Acum sînt foarte ocupat cu prescrierea unui op ce l-am sfîrșit zilele acestea [5]. Salutare frătească și spor la lucru.

Nu uita însă ceia ce te-am rugat, că tratatul din chestiune să-l alcătuiești numai decît și românește [6], ca să-l putem răspîndi și pintre ai nostri, ca să (se) știe și ei cine și cît a lucrat și cît ar trebui să se mai lucre.

(Suceava), 11/11 1891.

S. Fl. Marian

Dovezi noi despre vechimea poporului romîn în Ardeal

În istoria Romînilor secolul al XIII-lea înseamnă sfîrşitul unei lungi epoce, de aproape o mie de ani, care ascunde începuturile neamului nostru într'un întunerec de nepătruns, căci ni lipsesc izvoarele contemporane, care să vorbească despre el în mod direct și neîndoielnic. Abia din acest veac ni-au rămas astfel de

---

[1] Cf. C. Morariu. *Părți din istoria Romînilor bucovineni*, p. 240: „S. Fl. Marian... şi-a tipărit întăia lucrare în „Familia" din Budapesta, anul 1866" și nota la pagina IV. din amintita biografie datorită d-lui L. Marian: „Incă în Aprilie 1868.., stătea în corespondență cu „Societatea pentru cultura şi literatura romînă" din Cernăuţi în privinţa tipăririi unei colecţiuni de *Doine* şi unei scrieri *Nunţile Rominilor ţerani*".

[2] Societatea amintită mai sus.

[3] = elev.

[4] Adecă în anul 1868, dar după mai sus citata notă de la C. Morariu ar urma să fie în anul 1865, adecă „în clasa a IV-a"!

[5] *Înmormîntarea la Romîni* sau *Naşterea la Romîni*, ambele apărute în 1892.

[6] Ceia ce s'a şi întîmplat, căci după amintitele „Kulturhistorische und ethnographische Skizzeu..." au urmat „Părţi din istoria Romînilor bucovineni", Cernăuţi 1893.

documente, ce amintesc pe Romîni cu numele. Numărul lor însă e foarte mic, ceia ce le face deosebit de importante pentru istoric. Dar valoarea lor e mărită încă şi de-o altă împrejurare.

Până la sfîrşitul veacului al XIII-lea în constituţia ungurească nu s'au întîmpiat schimbări mai mari, şi acest fapt ne îndreptăţeşte a crede că stările Romînilor din Ardeal, constatate în acest secol, nu se deosebesc de cele mai vechi, din prima epocă a dominaţiunii maghiare [1].

De aceia orice document nou, datat în acest timp, vorbind despre Romîni, are o însemnătate foarte mare.

Înainte de a discuta un astfel de act din veacul XIII-lea, care a rămas mult timp neobservat de istoricii romîni, să trecem în revistă, în ordine cronologică, toate diplomele — puţine la număr — din acest secol. care pomenesc pe strămoşii noştri pe uume pe teritorul Ardealului.

1. În diploma lui Andrei al II-lea din 1222, prin care dăruieşte din nou Cavalerilor Teutoni Ţara Bîrsei, Romînii sunt amintiţi pentru întîia oară în documentele ungureşti („per terram Blacorum") [2].

2. Acelaşi rege în 1223 dăruieşte mănăstirii de la Cîrţa o proprietate luată de la Romîni (terram... exemptam de Blaccis) [3].

3. Acelaşi rege asigură în 1224 Saşilor dreptul de folosinţă la pădurea Romînilor şi Bisenilor («silvam Blacorum et Bissenorum») [4].

4. Bela al IV-lea încă pomeneşte pe Romînii dela Cîrţa în 1252 („inter terras Olacorum de Kyrch") [5].

5. La 1256 regele Bela al IV-lea numără între veniturele arhiepiscopului de Gian şi a zecea parte a contribuţiilor regale provenite de la Secui şi Romîni („proventuum ex parte Siculorum et Olacorum") [6].

6. Andrei al III-lea în 1291 chiamă şi pe Romîni alături de nobilii unguri, de Secui şi Saşi la o adunare în Alba-Iulia („universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et *Olachis*") [7].

---

[1] N. Iorga. *Istoria Romînilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 16.
[2] Zimmermann-Werner, I, p. 20.
[3] *Ibid.*, I, p., 27.
[4] *Ibid.*, I, p., 35.
[5] *Ibid.*, I., p., 78.
[6] *Ibid.*, I. p., 80.
[7] *Ibid.*, I. p., 177.

7. Andrei al III-lea dă în 1292 unui credincios al său dreptul de a-şi impopora cu Romîni trei posesiuni: Ilea, Gura Sadului şi Teneş («Olacos possit aggregare») [1].

8. Andrei al III-lea dă un ordin în 1293 să se aducă pe nişte moşii regale Romîni fugiţi, lăsînd Capitulului din Alba-Iulia dreptul de a păstra 60 şaizeci de case de Romîni („universos Olacos.., sexaginta mansiones Olacorum") [2].

Acestea sînt toate actele din secolul al XIII-lea care amintesc pe Romîni cu numele cunoscute până acum.

În deosebi documentului din 1291 i se atribuie din partea istoriografiei noastre o importanţă mare, căci el ni arată pe Romîni ocupînd în cadrele întocmirii de Stat un loc egal cu al nobililor, Saşilor şi Secuilor.

Un act şi mai vechiu, singurul cunoscut pănă acum din timpul domniei lui Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290), ca amintind pe Romînii din Ardeal, întăreşte adevărul de mai sus.

E o scrisoare a arhiepiscopului Lodomer din Grán datată din 1288.

A fost publicată în revista *Századok* pe 1910 de către I. Karacsónyi. Documentul a fost descoperit de d. Charles Victor Langlois, profesor la Universitatea din Paris, în Arhivele Naţionale.

Pe noi ne interesează în rîndul întîiu începutul scrisorii, dar pentru valoarea ei documentară o reproducem aici în întregime [3]

„Datum anno Domini M_0 CC_0LXXX_0VIII in quindena Sancti Georgii, octavo idus maji. Lodomerus, miseratione divina archiepiscopus strigoniensis, dilectis filiis et amicis semper que diligendis preposito, decanis, plebanis universis que nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et **Volachis** de cybiniensi et de Burcia comitatibus transilvanis, benedictionem paternam cum dilectione sincera.

Cordi nobis semper fuit vestre devotionis optare prospera et, ut temporaliter et spiritualiter vitare valeretis adversa paterne vos caritatis consiliis communire. Percepisse iam pridem vestram credimus probitatem qualiter dominus rex in persona nostra

[1] *Századok* pe 1908, p. 580. După cît mi se pare şi acest document a rămas neobservat. (d. Iorga totuşi îl pomeneşte undeva).

[2] Zimmermann-Werner, I, p. 195.

[3] *Századok*, 1910, p. 8.

regnicolis suis iuravit sollempniter universis : imprimis quod nullos omnino nuncios sollempnes vel leves, patenter vel latenter, suo vel alio nomine destinaret ad Tartaros, nullum omnino Tartarum vel Cumanum, Saracenum vel Neugarium seu quemquis alium, quocunque nomine censeantur, alienum ab unione fidei orthodoxe in domesticis haberet ministeriis, non in dignitatibus vel privatis officiis seu functionibus sustineret et quod se in victu, habitu et vestitu, barbis, crinibus et capillis conformaret per omnia ritibus christianis, quod ecclesiarum regni sui immunitates et privilegiatas prerogativas, miserabiliter deformatas, in statum debitum reformaret catholicorum progenitorum suorum temporibus observatum ; quod totius regni sui statum, iuxta morem antiquum, liberum, pacificum, tranquillum faceret et quietum ; universos sui raptores, fures, predones, violentos alienorum iurium invasores (lipsă) sive penis arcendo regalibus iuxta legitimas sanctiones et sanctissimas regni sui consuet udines pristinis olim observatas diebus. Item, quod dominam S(!)reginam, de regum sublimium catholico sanguine propagatam, provisam sibi divinitus legitimi thori sui sociam et consortem, pure et sincere, fideliter et non ficte, maritali semper affectione tractaret, universis sibi iuribus reginalibus e integro absque diminutione qualibet restitutis ; quodque illam viperam venenosam, Edua vulgariter nuncupatam, per quam, adulterinis sibi nexibus colligatam, alienatus a Deo miserabiliter in suum et totius regni dispendium averterat se a vero, a carnali sua cohibitatione seiunctam, in remotis finibus regni sui adhuc et in procul metis vicinorum principatuum alicui, dum tamen catholico, matrimonialiter copularet. Hiis et aliis quamplurimis per nos petitis et per ipsum idonec sive spontanee prestitis iuramentis ante suam absolutionem, astante secularium et religiosorum multitudine copiosa, eidem domino regi diximus, quantum potuimus, clare voce, quod, si in premissis omnibus vel aliquo premissorum involveret, quod absit, lapsibus recidivis, in eandem qua tunc fuerat irretitus, in canonis et hominis excommunicationis sententiam recideret ipso facto. Nosque veram et non simulatam ipsius regis conversionem et recognitionem post tot et tanta sacramenta sperantes, ad omnes ecclesiastici ordinis gradus et secularium nihilominus dignitatum personas litteras nostras patentes concessimus, requirentes pariter et rogantes universos ut

ipsum dominum regem de longinqua regione dissimilitudinis, salutis sue procul raptum a portu, redeuntem ad patrem, repedantem ad patriam letanter exciperent cum gloria, regali congruente culmini, in ipsius regis persona sanctum dyadema regium subtiliter venerantes. Ipse autem dominus rex ad incorporatos quodammodo longa consuetudine paganicos sibi ritus et iam, ut dici solet, in naturam conversos, calcata divini cultus reverentia, sanctissima chatholice fidei religione contempta, regalis fastigii consideratione a suis omnino cogitatibus procul mota, ad paganorum et maxime Tartarorum errores sacrilegos longe dampabiliore quam prius, se convertit, quin verius et plus proprie pervertit, recidivo periculo lapsus sui, resumptis in se predictorum sacrilegorum rituum pestilentiis universis. etc.

V. Motogna

Însemnările unui boier

D-na Natalia Vîrnav (moșia Spătărești, jud. Suceava) a moștenit de la tatăl d-sale, Vornicul Alexandru Forăscu (1804—1874), o carte de rugăciuni în care bătrînul boier a făcut niște însemnări care merită a fi scoase din uitare.

Titlul cărții este: «Culegere a multor rugăciuni pentru folosul fieștecăruia creștin de lege grecească acum întăia oară tipărită. În Buda, la Crăiască Tipografia a Universității din Pesta, 1817», 12⁰, in 120 pp.

Iată însemnările:

La 1822 Octomvre 2, la 3 ceasuri de noapte, au fost cutremur la Eși.

La 827, Iuli 19, la 7 ceasuri din zi, a fost arderea Eșului, începînd de la Spat. Ilie Smăul și mergînd până la Frumoasa afară.

La 828, April în 25, Merçuri dimineață, la 10 ceasuri, au venit și Ruși în Moldova, găsind pe Domnul Moldovii Ioan Sturza în scaun.

La 831, Mai 28, s'au început boala holerii în tîrgu Romanului și s'au sfîrșit la Oct. 6. 831, fiind eu ispravnic la acel ținut.

La 833, Iulie 20, m'am însurat și am luat pe fata Spătarului Andrii Bașotă, Raluca, și m'au cununat moșu Iordachi Darmănescu cu cucoana Ilinuța Bașota, ziua Joi, la 10 ceasuri sar .

La 834, Noemv. 25, de Sfînta Ecaterina, la 10 ceasuri turcește,

[1] Am reprodus acest act asupra căruia trimet la reservele din *Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 459.

sara[1], s'au născut prea-iubitul meu fiu Vasilică[2], și s'au botezat la 834, Dechemvri, de cîtră socru-meu Spătarul Andriaș Bașota.

La 835, Dechemvri 20, la 9 ceasuri i pol sara, turcești, s'au născut prè-iubitu meu fiu Costachi[3], care la una Ghenar 836 s'au botezat de către moșu Costache Miclescu.

La 836, Dechemvri 25, dimineața, la 2 ceasuri turcești, s'au născut prè iubita fiica noastră Saftica, care s'au botezat de către văru Alecu Botez, la 837, Ghenar, în una.

La 838, Ghenar 20 zile, ziua Marți, la trei ceasuri și trei sferturi turcești, sara, sau la opt și trei sferturi evropienești, s'au cutremurat pământul, fiind toți boierii din tîrgu Fălticeni adunați la mine.

La 838, Mai 7, Sîmbătă, la 10 ceasuri turcești dimineața, s'au născut prea-iubita fiica noastră Aglăița, și s'au botezat de către cinst. Hatm. Alecu Rosnovanu[4], la 22 Mai, în ziua de Duminica Mare.

La 838, Dechemvri în 30, am primit decretu de Aga.

La 840, Fevruar 10, Sîmbătă, la 4 ceasuri și 25 minute după amiază, s'au născut iubitu nostru fiu Sevastian, și s'au botezat la 22 Fevruar de către Sevastian, Cananău, fiind vechil de ispravnic, și s'au săvârșit din viață la 1841, Oct. 10, la Forăști[5].

La 841, Iuli 8, Marți dimineața, la 5 ceasuri, s'au născut fiica noastră Joița, care s'au botezat de către moșu Alecu Miclescu la 20 Iuli 1841, și s'au săvârșit din viață la 842 April, în 10, la Forăști.

La 842, Ghenar 29, Metropolitul Veniamin Costachi[6] au dat paretisis[7], trăgîndu-se la mănăstirea Slatinei, care au fost 45 de ani Metropolit în Moldova.

La 843, Ghenar în 7, la 2 ceasuri după amiază, au născut odată două fiice, i una ce au fost botezată de sora mea Safta[8],

[1] Adecă 2 ceasuri înainte de apusul soarelui.
[2] † 1902.
[3] † 1893.
[4] † 1853.
[5] Moșie în jud. Suceava.
[6] † 18/Decembre 1846.
[7] Adecă și a dat demisia. După Erbiceanu. *Ist. Mitr. Mold.*, s'a retras în ziua de 28 Ianuare.
[8] Măritată după Gh. Costachi.

în acelaş ceas fiind slabă, care au şi murit, şi s'au îngropat în Fulticeni, la biserica Proorocul Ilie, şi una trăeşte, care s'au botezat de către maica mea, şi fiind tare infocaţi *(sic !)*, necunoscînd că este fată, i-au pus nu'mele Neculai şi apoi Aspaziea [1], fiind maica sa Ralù în mare primejdie la facerea lor.

La 844, Fevruar 2, s'au ales de către 108 boieri Mitropolit pe episcopul de Roman Meletie [2], în Curtea Veche, fiind şi eu faţă la alegere, Aga Alecu Forăscu.

La 844, Fevruar 4, s'au ales de episcop la Roman pe Şfinţia Sa părintele Veniamin Ruset, şi la 4 Fevruar s'au hirotonisit de arhireu, care au fost ales tot de 108 boeri cari au ales şi pe Metropolit.

La 846, Noemvre 17, Duminică, la 2 ceasuri după amiază s'au născut fiica noastră Nataliţa, şi s'au botezat de Vornic Iordachi Catargiu la 7 Dechemvri Sîmbătă.

La 855, Fevruar 3, s'au căsătorit fiica mea Safta cu Alecu Millo [3].

La 868, April 29, s'au căsătorit fiica mea Nataliţa cu Iorgu Vîrnav din ţinutul Vasluiului.

C. J. Karadja

DĂRI DE SAMĂ

D. Dr. Victor Roth, *Kunstdenkmäler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens*, I. *Goldschmiedearbeiten*, I. *Text*, II, *Tafeln*, Sibiiu, Drotleff, 1922.

Partea întăiu din această lucrare, strălucit tipărită, se ocupă de cruci. Cea mai veche, din secolul al XIII-lea, are interesante înfăţişări ale Răstignirii şi mielului lui Dumnezeu. În a doua, de pe la 1500, frumoase tipuri ale evangheliştilor, fleuroane ca în frontispiciile manuscriptelor noastre. Lucrul de pe cotor (şi la nl. 3, ţabela 6) e înrudit cu cel din lucrările făcute pentru Domnii munteni în acelaşi timp (v. catalogul Cegăneanu al Museului din Bucureşti). Celelalte, puţine, apărţin unei epoce mai nouă.

---

[1] † 1883.
[2] † 1848.
[3] 1825 † 1891. Proprietarul moşiei Spătăreşti, jud. Suceava.

A doua parte, ostensoriile, dă opere de o mai mică vechime și de mai slabă valoare. Sînt frumoși însă îngerii de supt turnulețul gotic, purtînd pe Hristos răstignit între Maica Domnului și Ioan (păcat că nu se poate distinge crucea), în tabela no. 9.

În a treia parte sînt potirele. Cel mai vechiu, extrem de simplu, e atribuit secolului al XII-lea (tabela 11). Un șir întreg aparțin secolului al XIV-lea, cu frumoase inscripții, altul secolului al XV-lea. Paralele românești, datorite acelorași meșteri sași din Ardeal, nu lipsesc. E curioasă forma monstruos de stricată în care apar până și numele lui Isus și al Mariei și «salutarea angelică» : să nu fi știut meșterii a scrie?

Mențiuni istorice lipsesc cu totul, afară numai de aceia că potirul de la Sf. Bartolomeiu din Brașov a fost lăsat, într'o oprire «fatală», de cîteva luni, de solul danes mergînd în Moscova, consilierul Heintz în 1703, pe vremea lui Carol al XII-lea (p. 143).

Pe un potir din secolul al XV-lea încă (text, pp. 24—5) se cetește că a fost făcut de un Predicator din Erfurth («Hermanus de Erfordia»). Nume de donatori ardeleni pe tabelele 25, (v. text, p. 26), 28 (v. text, p. 30), 26 (v. text, p. 31), 27, 3 (v. text, p. 32), 43, 1 (v. text, p. 37), 30 (v. text, p. 38), 41 (v. text, p. 39 : Marcus Lorenz din Tălmaciu), 37, 4 (v. text, p. 44), 42, 4 (v. text, p. 48), 44, (v. text, p. 50), 46 (v. text, p. 51), etc. Un meșter din secolul al XV-lea se iscălește «Paulus Hon de Thobia» (tabela 26 ; v. text, p. 34 ; unul din 1781, p. 103 ; unul din 1763, p. 136). Un «Michael Wayda», «egregius, pius et bonae spei iuvenis», mort în 1645 p. 68. Un Bistrițean Merten Berger se califică de «gewesener Burclaf (Burggraf) zu Nösen» (p. 36), la 1637. De cel mai mare interes pentru noi că la 1686 pe potirul lucrat de Sebastian Hann din Sibiiu, al bisericii din Miercurea, sășește : Reussmarkt, se spune, după românește, «eccle[sia] mercuri[ensis]» (p. 126).

Seria «pocalelor», a paharelor e mai scurtă. Întrebuințarea lor nu e mai veche decît secolul al XVI-lea. Formele sînt mai variate ; figurile omenești mai dese (la potire ici și colo în basorelief sau în semi-relief sfinți, îngeri : tabelele 118, 120, 131). Cutare vine tocmai din Nürnberg (text, p. 167). Unul din pahare e trimes tocmai din Constantinopol de un Ioan Reussner («Reihsner»), Sibiian, la mormîntul maicii sale, în 1775 (text,

p. 169): aici avem a face cu o formă italiană, foarte înflorită și de sigur mai veche (i se atribuie data secolului al XVI-lea (tabela 149). Un altul din acelaș timp (tabela 141, 2) e dat de Grecul sau Romînul Nicolae Gheorghiu (Νηκόλαος Γεοργι..) (text, p. 170): pare de fabricație orientală. Scene din societatea secolului al XVII-lea, cum era în Apus, apar în potirul bisericii de sus din Brașov (tabela 145): frisa merita să fie presintată întreagă și mai distinctă.

«Păhare» propriu-zise sînt puține. Li corespund cele de la noi, exact de aceiași formă (v. C. Moisil, în această *Revistă*, II, p. 2 și în *Cronica numismatică*, 1921). Cel de la Bistrița, din secolul al XVII-lea (tabela 151, 1), are frumoase figuri.

Ciboriile încep cu veacul al XV-lea. Și aici cel de la Miercurea (Reussmarkt), din 1687, numește biserica: «ecclesia mercuriensis» și pastorul Mihail Bordan arată să fi fost Romîn de origine (text, p. 192). Dar la 1679 se zice «Reismaerkter Oblaten-Pyxlein» (text, p. 195).

«Vasele de untdelemn» *(Ölgefässe)* vin apoi, începînd cu cel din veacul al XIV-lea. Un «vas de turnat» (*Giessgefäss*) în forma capului de om, ar fi din al XII-lea (tabela 165).

Cădelnițele sînt în parte tot așa de vechi (cea din Șeica Mare din secolul al XIII-lea). Sînt mult inferioare celor fabricate la noi sau în Ardeal pentru noi.

O anaforniță («agnus Dei»), cu un foarte frumos chip al «Mielului» și cu o Răstignire (din secolul al XIV-lea), corespunde celei de la Secul, din al XVII-lea la început.

Cănile au și scene militare, ca aceia de pe tabela 172 (cf. ornamentația bogată a celei de pe tabela 179) ori și Cina cea de Taină, ca la Cisnădie (tabela 190). Cf. figurile celor de pe p. 191). Nume de meșteri din secolul al XVIII-lea, text, p. 231.

Celelalte obiecte de artă: cristelnițe, patene, sfeșnice, legături au mai puțină valoare. Patena din Rod («Rode») e însemnată ca fiind a unei «ecclesia zagoriensis», vechiul nume al satului (?) (text, p. 251). Cea din Preșmer (Tarteln săsește) poartă însemnarea: «Prasmer», «Prasmer».

Se dă lista semnelor de meșteri, bibliografia și o bună tablă a numelor.

Pentru studiul artei noastre se află termini de comparație neprețuiți. Observăm că în obiectele lucrate pentru noi în

Ardeal ornamentația e mai bogată și foarte adesea de alt caracter (cf. Catalogul Cegăneanu și *Odoarele de la Neamț și Secu*, publicate de Al. Lăpĕdatu). Desemnul se dădea de la noi. Figura umană, representațiile de sfinți, îngăduite la ortodoxie, sînt mai dese. *Inscripțiile slavone n'au greșeală* și se întîmpină mai pretutindeni cu valoare istorică.

N. Iorga

* * *

Universitatea din Cluj, *Daco-România, Buletinul «Museului limbei române»*, condus de Sextil Pușcariu, anul II, 1921-1922, Cluj 1922.

Admirabila publicație a d-lui Sextil Pușcariu se presintă în condiții științifice și lexicografice încă mai bune decît în primul an.

Un studiu asupra «palatalisării labialelor» de d. Mayer Lübke începe impunătorul volum. (Din amintiri de copilărie știu că *pchicior* se zice și în Maramurăș, iar *copchii* curent în județele Botoșani și Iași; v. pp. 5,8. Asupra epocei isolării Megleniților și Aromînilor, v. p. 17). D. Sextil Pușcariu supune unei revisii teoria germană a legilor fonologice absolute (se relevează observațiile lui Samuil Clain ; p. 20), recunoscînd și d-sa că voința conștientă stă adesea în calea mecanicei impecabile, în lingvistică de o potrivă ca la alte terenuri, că individul are o acțiune deosebită de a masei, că este o luptă între porniri divergente asupra aceluiași cuvînt cu sunetele lui. D-sa propune terminul de «fonologie» pentru studiul schimbărilor de sunete: ea ține samă, nu numai de sunete răzlețe, ci și *de cuvîntul din care fac parte*. Se constată nesupunerea la normele curente a interjecțiilor, a cuvintelor cu sens pierdut, usate, a cuvintelor cu sens special („tabu"), a unor diminutive, a rostirii emfatice (ca accent), a monimelor, a unor diminutive «gingașe», a unor augmentative, a numelor proprii în parte, de sigur. Rînduirea în categorii gramaticale are un rol preponderant. În resumat, *mintea frămîntă necontenit graiul pe care-l rostește, supusă, limba. O vagă conștiință supusă tuturor greșelilor, dar trează, controlează și dirige sunetul. E, de fapt, o reabilitare, și pe acest teren, a inteligenței umane. Fiecare e, mai mult sau mai puțin, în sunetul limbii ca și în viață, creator în ființa morală a neamului său. Cum poema populară e individuală*

întâiu și se acceptă de obște pe urmă, așa e și modificarea sunetului, dacă e în sensul limbii și dacă e frumoasă. Vorbind de limbile romanice, d. Pușcariu crede că latina s'a simplificat prin decăderea culturală (pp. 79-80): *nu oare prin calitatea inferioară de cultură, de la început și pretutindeni,* a *elementului rural colonisator?* Și în acest cas n'ar juca rolul *unic* limba peste care s'a așternut graiul unor Romani „simpli". Cf. observațiile divergente ale d-lui Al. Procopovici, la pp. 178-9. «Strigătele animalelor» sînt cercetate de d. Serghie Șutu. El răspinge ideia împrumutului din alte limbi în cas de onomatopee. «A boncălui», care se zice de boi (pp. 96-7) se întrebuințează în Moldova pentru plînsul prelungit al copilului. Și liliacul „țițîe" (p. 120).

D. N. Vuia cercetează originea și sensul jocului călușerilor pe cale de comparație cu danțurile altor nații. Îl constată legat de serbătoarea Rusaliilor. Răspîndirea lui e definită (dar în Moldova-de-sus noi nu-l cunoaștem). Șefii sînt vătafi și voevozi (imitație a vechii armate). Este un stegar. «Mutul» amintește pe al vechilor Domni. Datini superstițioase, magice par însă a fi la origine și puterea de a lecui se atribuie călușerilor. Autorul vede într'înșii «personificarea Ielelor», ceia ce e cam mult (se citează mărturia lui D. Cantemir că purtau odată veșminte femeiești și numele de Rusalii ce li se dă, la Romînii de peste Dunăre, cari au în adevăr foarte curioase datini arhaice, de vindecare, *iarna*). Albericus Trium Fontium descrie danțuri cu săbii, la care ieau parte figuri femeiești, întocmai așa (p. 236). Ar fi și o amintire a Menadelor, al căror danț îl jucau Macedonenii lui Alexandru-cel-Mare și în văile Asiei cucerite. Se vede clar că e un străvechiu obiceiu răspîndit la toate popoarele din Europa: a merge în cea mai depărtată anticitate pentru a găsi principiul însă e riscat.

D. N. Drăganu descrie Molitvelnicul Marțian, scris înnainte de 1580, dar copiat după un text mai vechiu: Lucrarea e de o precisiune dusă până în ultimele amănunte. Textul e redat cu cea mai mare îngrijire. Se adauge un indice, un glosariu și reproducerea filigranelor. D. G. Giuglea caută «elemente vechi germane în Orientul romanic». Se cercetează cuvîntul *strungă* (cf. determinările latine de: *spătări* și *fruntariu; corlată* în Moldova se zice la împrejmuirile de scînduri supțiri verticale;

se zice și *dinți cu strungă*). Στρόγγες din Procopiu e același termen. Cuvîntul a călătorit și la Slavi și la Unguri. Lombarzii au avut, prin împrumut de la Traci probabil, *stanga*, care a trecut la Italieni. Al doilea cuvînt cercetat e *stînă*, care se pune în legătură cu latinul *saeptana*, nu cu un termin slavon. *Băga* ar veni din *biegen*? Foarte îndoielnic. *A zgribuli*, pus alături de *brivido* italian, ar fi tot germanic, ca și *nastur*, *a se gudura*, *a amărî*, *creț*, *fară*, *băț*, *mumă*, *a screme*. N'ar fi oare să ne apropiem de teoriile gepide ale d-lui Diculescu, de care vom vorbi altă dată?

De o rară, unică bogăție și acum colaborarea d-lui V. Bogrea. Nume de localități «sud-orientale» în poesia noastră populară: Poarta Sultanului, Țarigrad, Cornul-de-aur, «schila soarelui», «Bindir», Grădina Seraiului, «Bacceà», Odriiu, Inigeà, Ianina, Belgradul, Negotinul, Diiul, «munții Sfranțului și-ai Sfranciogului» (Fruška-Gora), Rîmlean-Sremlian, Ceardagh, Nicopol, Nadolie, Bagdad, Tocat, etc. O serie de interesante nume de cîni. O altă serie e a numelor de persoane din aceleași cîntece. Alimoș n'ar fi ungurescul Almos, care de fapt înseamnă «vultan». Marcoș-Pașa e de sigur Malcociu-oglu, comandantul la Dunărea-de-jos în veacul al XV-lea. Vartic e în adevăr Vartanes, Bardanes la cronicari bizantini (v. și numele femeiesc: Vartenig), «Mezăr-Craiu», care ține sfat cu «Sîla-Miai» pare a fi «Craiul Misiei», Serbiei, Gheorghe Brancovici, unit cu Mihail Szilágyi.

Raporturile albano-romîne sînt studiate de d. Gh. Capidan, care înțelege și aportul nostru în viața Albanesilor. Se reproduc punctele comune de limbă notate de Miklosich (formarea viitorului, lipsa infinitivului, forma de genetiv și dativ, articolul postpus, *a* prefăcut în *ă*, nasalele inițiale, căderea lui *l* înnainte de *i*, rotacismul, «unirea pronumelui enclitic cu formele corespunzătoare absolute de la dativ și acusativ», numeralele cu *spre*). Aceste particularități, ca și cuvintele «albanese» din romănește, sînt de sigur moștenire veche tracică (pp. 446—7) nu ilirică, precum credea Miklosich, limba ilirică avînd, după numele de localități păstrate, alt caracter. Schuchardt adaugă la asămănări: *s* prefăcut în *ș*, prefacerea lui *ct*, căderea lui *ă* înnainte de articolul *a*, pluralul în *uri*, auxiliarul *a avea*. Înlocuirea concepției tracice cu cea albanesă se datorește d-rului Gaster. Pentru Aromîni d. Capidan notează caractere nouă. După înșirarea cu-

vintelor luate de la Albanesi se relevează pentru întăia oară cele aromânești sau și daco-românești la Albanesi: ele privesc mai mult viața pastorală „N'aș admite emigrațiile tărzii ale străvechilor autohtoni cari sînt Albanesii«: sînt posibilități de influență pe care nu le pot hotărî singurele considerații scoase din fenomenele fonetice. Un bogat capital fixează împrumuturile mai nouă (se relevează că Albanesii numesc pe Romîni, Rămări, cu rotacism din Romanus: p. 487). Aflăm lipsa, regretabilă, a informației filologice pentru cele patruzeci de sate din Muzachia. Se dau și nume de persoane pe care Aromînii le-au luat de la Albanesi (p. 491). Autorul observă că numele lui Ghin *Spata* e romănesc, nu albanes (p. 492). Etimologia lui Musachi din turcescul Musa e greu de primit (cf. genealogia familiei în Hopf, *Chroniques gréco-romanes*). Cred să fi găsit jurămîntul, pe care d. Capidan îl crede de origină albanesă: pe pămînt, pe foc, pe pîne, pe cap, pe cruce (p. 508), și într'un izvor străin privitor la viața istorică a Romînilor de la Nordul Dunării. De ce «voiu» pentru «iubesc» la Aromîni ar fi luat de la Albanesi, pentru că există asămănarea (p. 513)?

D. G. Oprescu urmărește, în legătură cu comemorarea, recentă, a lui Molière seria traducerilor lui în romănește. Adăugindu-se la notele pe care le-am dat în această «Revistă, VIII, p. 5 și urm., după lucrările publicate, se semnalează «Avarul» tradus de Ladislau Erdeli, represintația — însă în rusește — la Iași, în 1820, a «Școlii muierești» —, traducere, nepublicată, a lui Em. Florescu, din «Amorul Doctor» (1834), cea din «Silita căsătorie» de Aristia (1835), «Doctorul fără voie» de maiorul Voinescu, «Prețioasele» de Ion Ghica, *Georges Dandin* de Gr. Grădișteanu fiul. Se trece cu vederea seria de traduceri ale școlarilor Academiei Mihăilene, dar se înseamnă represintațiile ulterioare (și cu numele traducătorului). D. Oprescu relevează și publicarea în «Convorbiri literare» la 1880 a unei traduceri a lui *Tartufe* de Ștefan Vîrgolici, cîteva încercări ardelene, ale d-lor Iosif Sceopul și Iorgulescu, dar se uită buna traducere a lui I. Stroja, din Iași. Traducerea din *Misantropul* dată de G. Sion e cercetată cu deosebită luare aminte.

D. Sextil Pușcariu constată lipsa proposiției *pre* la acusativ în mai tot secolul al XVI-lea.

Studiul d-lui N. Drăganu despre Catehismele luterane se leagă

de descoperirea de către Andrei Bîrseanu a unei a doua ediții, de la 1559, a catehismului luteran, dată la Brașov (cu închinare către episcopii Efrem din Ardeal și Sava din Țara-Românească) pentru a comunica aflarea textului și în altă copie decît a popei Grigorie din Măhaciu, anume într'unul din manuscriptele d-lui Marțian, reservîndu-și a-l descrie. I se pare sigur că traducătorul ar fi tălmaciul Filip Moler (care e dovedit numai că l-a tipărit, primind o sumă neînsemnată, doi florini, pentru aceasta). Tipărirea la Tîrgoviște (v. p. 584) nu e însă imposibilă. Interesantă e și observația d-lui Drăganu că și *Legenda Duminecii*, copiată numai de popa Grigorie din Măhaciu, ar putea să fie o traducere mai veche.

La Etimologii e foarte puțin probabil că de la «croitorii nemți» ori de la „lipscani" ar fi luat sătenii din Rucăr acel *căptuh*, de unde vine verbul *a căptuși*. A admite că „flăcău" e cineva care spune fleacuri îmi pare, iarăși, foarte greu. În schimb e ingenioasă derivarea lui *prunc* din *puerunculus*. *Rufos* nu înseamnă niciodată în Moldova „murdar" (cf. p. 607 nota 1). *Ciof* se aude și în Moldova-de-sus, unde se zice glumeț: „Of, of, inimă de ciof". D. Giuglea află în latina Sfîntului Augustin corespondentul („super caput esse aliquid") a lui „mi-i peste cap". Așa și *tot* în sensul de „necontenit" (totum *per vallem*, totum *pedibus*, în „Peregrinatio Silviae"). D. Bogrea observă și o formă slavonă a „Pietrei-lui-Crăciun", o „Gura Camenței" pentru „Piua Petrei" (Petre, nu Petra, cum am crezut eu) (p. 655). Interesantă și explicarea Matregei genovese dela Marea Neagră prin Τὰ Μάταρχα de la Constantin Porfirogenetul (de unde Tmutaracan pentru Tamanul de azi).

«Săntul simbia» nu e decît cuvîntul unguresc care înseamnă „față în față», spune d. Bogrea. Tot d-sa observă, ca și acum în urmă Lewy, că articolul potspus apare și la Armeni, ceia ce-i întărește originea iliro-tracă (p. 663). D-sa trimete și la Saure, în «Revue des études anciennes», 1920, p. 1 și urm. Sebeș ar veni de la maghiarul *sebes*, iute. *Caran* din Caransebeș, fiind *căvăran*, înseamnă după d-sa *chervan, tîrg*. Deva-mi pare a fi mai mult *dava* dacică decît altceva.

D. Bitay semnalează o cîntare a lui Șincai pentru arhiducele Iosif, din 1805 (pp. 680-1). D-sa dă și alte îndreptări și relevează numele românești de Kičera și Mičol în comitatele de Nord ale Ungariei (p. 683).

În darea de seamă despre lucrările lui Jaberg cu privire la Reto Romani (*Das Bündner Romanische, Kultur und Sprache im Romanisch Bünden, Dreschmethaden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden*) se relevă sensul tripartit al cuvîntului reto-roman care corespunde județului nostru (p. 715).

D. Pușcariu ar crede că *scot* din *excutere* s'a aplicat întîiu la baterea cu îmblăciul a grînelor de treierat. *Păsat* ar fi *milium quassatum*. *Camisia* și *linea*, primul celtic, de unde *cămașă* și *ie*, sînt analisate cu prilejul altei lucrări germane, la p. 717: *ia* o au și Albanesii și, iarăși, Sarzii (*ibid.*). *Reţin influenţa emigrărilor de muncitori agricoli asupra pronunţării chiar în cuprinsul aceleiaşi limbi*: ea e încă un argument pentru teoria prin care încerc a explica formarea poporului românesc vorbind o limbă romanică (pp. 717-8).

O recensie a d-lui G. Bogdan-Duică aduce două lucruri nouă: ipotesa că gramatica lui Ienăchiță Văcărescu e după un model italian și că vestita lui poesie despre floarea pe care n'ai lăsa-o și nu veai s'o rupi e populară măcar în inspirația ei (p. 725). Despre Alecu Văcărescu sînt note nouă și în ale mele *Studii și documente*, III. *A trăi făr'a iubi* a lui Nicolae ar avea aceiești origine populară. Ne miră cum d. G. Oprescu poate discuta părerea că informul roman *Ion* e, prin negligența și inferioritatea lui intelectuală, ultima expresie a curentului, «sămănătorist», care a dat pe Iosif și a cuprins și oameni cu ceva carte: la autorul analisat calomnia stupidă e explicabilă; de ce ar cita-o însă onestul și simpaticul profesor din Cluj? Tot așa și reproducerea, de la același teoretician pătimaș, a insultătoarei caracterisări a înțeleptului Vlahuță. Am dori și față de alții definiția crudă a manufacturii unui Pătrașcanu. E în literatura noastră o invasie de barbari, bruți și rafinați, cari nu merită tratată cu complimente și cruțată cu formule reservate.

La d. Drăganu e interesantă părerea că Făt-Frumos trebuie să fie extrem de vechiu, din vremea romană, care a dat și *cîntec-descîntec boace-bocet*. Tot așa și relevarea căsătoriei dintre frate și soră în «Soarele și Luna», care ni amintește căsătoriile de datină egipteană ale dinastiei Ptolomeilor. D. Drăganu pare a fi dispus să admită părerea autorului ungur analisat (Lattyák) că limba-dacică, din care s'au păstrat specimene în lista de plante a lui Dioscoride, ar fi slavă: o notă a

direcției putea întovărăși recensia. În analisa cărței lui Vendryès se semnalează teoria prestigiului la schimbarea de limbă: se exercită ea și asupra claselor populare? Mă îndoiesc foarte. De unde ar fi luat el elementele prestigiului: din comparații politice, din teorii de Stat, din reverență față de o desvoltare istorică, din apreciarea unei literaturi?

Pentru originea armenească a lui Asachi, vezi recensia d-lui Bogrea p. 791. D. Bogrea citează și o iscălitură a scriitorului pe un exemplar din Tasso: «Roma, 1809» (p. 791). Pentru asămănări ale toponimiei noastre cu cea din Dalmația v. analisa, de d. S. Pușcariu, a lucrării lui Skok. Foarte interesantă cercetarea cărții lui Max Leopold Wagner. *Dus ländiche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg 1921 (v. *strumulu-strămurare*, *ponners fok-a pune foc*, *appalyare*, a vîntura). Ar fi de revenit asupra misiunii lui Dimitrie Chalkoko dylas la noi în 1455 după ceia ce d. S. Pușcariu culege din O. Densusianu. *Histoire de la langue roumaine*, I. p. 214 și Sabbadini, în *Stud. glottologici itaiiani* ale lui de Gregorio (II, pp. 96—7). *Legăturile întregii jamilii cu noi* vor forma obiectul unui studiu pe care-l am în vedere. Curios cîntecul despre Romîni în Italia «pe vremea Revoluției francese» (p. 856).

N. Iorga

DOCUMENTE.

Diverse

I.

Pârvul Can[tacuzino] biv Vel Sărdar drept 6 boeri, Panait biv Vel Cămăraș za oc[ne] drept 6 boeri i Zahariie egumenul ot mănăstirea Vălenilor drept 6 boeri i noi ceilalți triizăci boernași cari ne vom iscăli mai jos, cari am fostu luați pă răvașele [1] Mării Sale prea-înălțatului Domnului nostru Io Mihaiu Racoviță Vvd. di moșnenii cumpărători ot Zelitini, anume Vlad Burlan i Stan diacon i Badul Posea i Necula Posea i Stanciul Posea i popa Gheorghe și dă Stoica i Dragomir dorobanții ot Bătrîni ca să alegem și să hotărîm moșia Bătrînilor i a Zelitinului. Deci noi, văzînd luminată porunca Mării Sale și cu slug[a] Mării Sale vtori Portar, cînd au fost la zi și la sorcc, ne-am

---

[1] Diacul a scris greșit în document: răvșalele.

strîns cu toții la acele moșii și den luminată poruncă a Mării Sale avut-au întrebăciune și judecată de față înaintea noastră Dumitru Macoveiu vătaf cu părtașii lui din Star-Chiojdii, cu Stoica Haulă i cu fratesău Dragomir i cu Istrati călugărul și cu Stanciul i cu frate-său Drăghici pentru o moșie de la Chiojdu ce să cheamă Tîlveasca. Care moșie fiindu a lui Dumitru Macoveiu vătaf şi cu a părtașilor lui din Chiojdu, dar acest Stoică și cu frate-său Dragomir și cu călugărul Istratie și cu Stanciul i Drăghici s'au sculat, zicîndu cum că au și ei moșie într'acel hotar, și, vinindu cu toți dă față înaintea noastră, scoțîndu ocolniță Dumitru Macoveiu vătaf dă ocolul acei moșii, și mai scoțînd și cartea Mării Sale lui Gligorie Vvd. dă judecată și o carte de 12 boieri hotarnici și altă carte de 24 de boeri hotarnici, tot de judecată, ce au fost mai avut tot pentru această moșie [1], și cerîndu-le și lor cărți și zapise ca să scoață pentru acia moşie, iar ei au scos o carte a răposatului Alixandru Vvd., întru care carte nu scrie di a[cel] hotar, și au scos și Istrati călugăru și cu Stanciu i cu frate-său Drăghici o foiță, întru care foiță veleat nu avea, nici iscăliți într'însa nu erau mărturii. Deci noi, văzînd cărțile de ocol acei moșii și cărțile dă judecată la mîna lui Dumitru Macoveiu vătaf și a părtașilor lui, și cunoscîndu-le că sînt bune și adevărate, am dat și noi această carte a noastră dă judecată la mîna lui Dumitru Macoveiu și a părtașilor lui ot Star-Chiojdu, ca să-și stăpînească această moșie cu bună pace dă către Stoica i Dragomir dorobanții ot Bătrîni ș dă către Istrati călugăru şi dă către Stanciul i frate-său Drăghici, după cum le scrie cărțile lor, pentru că s'au ales dreaptă moșie a lor. Aceasta scriem.

Iunie 25 dni 7251 [1743].

Pîrvul Cant[acuzino] biv Vel Sărdar
Popa Mihai ot Văleni
Crăciun ceauș ot Văleni
Tudor Bărun ot Drajnă
Costandin Posea ot Drajnă
Stan Pîntea ot tam
Radul Corni ot tam
Petru Comșii ot Ogradini [2]

Panait Moruz biv Vel Cămăraș za ocne
ὁ (sic) ἡγούμενος τοῦ Βαλλένι Ζαχαρίας
Dumitrașco ot tam
Radul ot tam
Radul ot tam
Neagoi ot tam
Neagoi ot tam

[3] Ogretin.

Stanciul ot tam
Stan ot tam
Vîlcul ot Valea Plopilor
Vlad ot tam
Neagoi ot Tîrleşti
Ion Grecu ot tam
Stan ot tam

Manta vătaf plaiu
Ion ot Rîncezi
Dumitru ot tam
Pîrvul ot Găgeasca
Stan Turcu ot Vărbilău
Carp ot Văleni

Documentul, în posesia mea, e interesant, în primul rînd, prin numărul mare de hotarnici judecători[1]. În al doilea rînd, prin aceia că ni arată cum mărturia unui boier mare preţuia în astfel de împrejurări de judecată cît marturia mai multor boieri mici sau boierinaşi, în casul nostru şease. Mărturiile boierilor Pîrvu Cantacuzino, biv Vel Sărdar, Panait Moruz, biv Vel Cămăraş la ocne, şi a egumenului Zaharia sînt socotite egale cu mărturiile a 18 boierinaşi.

II

Semnele hotarului Craiovei pă care au luoat bătrîni oraşului trăisti cu pămînt.

Mai 5, 1761.

Începutul hotarului domnesc: din hotarul prisăcii, din pîrîul din vale, moşiia Zmărdăşteţul a boerilor Fălcoeni; la Amieazăzi drumul Muntenilor pînă în hotarul Vîlcăneştilor, a sfintei mănăstiri Bocovăţul, unde s'au făcut semn mohilă. De aci înnainte se înjugă moşiia domnească cu moşiia moşnenilor Vălcăneşti şi merge tot pă drumul Muntenilor pînă în groapa cu cerii, unde este mohilă. De aci înnainte tot acel drum pînă la tufele curate, semn movilă. De acolo în gîrniţa înfierată movilă, apoi la drumul săpat, la locul cu răchită în gura colnicului Prejbei, movilă mare semn. Valea seacă în jos spre Apus pînă la fîntîna vătafului, movilă ; tot la Apus pînă la Popoviţi, în marginea bălţii Jitiianului, la plop, unde este movilă, şi pînă în capul poenii Sîrbilor, semn movilă ; de acolo drept la plop, în marginea Jiiului, din susul morii lui Chiţoran ; apoi Jiiul în sus pînă în gura Hîrlăului în balta Bocovăţului ; pă gîrla Hîrlăului

[1] Alte casuri cu numeroşi boieri hotarnici la C. Giurescu. *Despre boieri*, Bucureşti 1920, pp. 53-5.

în sus pînă la curătura băcanului; de aci pă colnic pînă în Jiiu, Jiiul în sus pînă la moara Bibescului, în dreptul unui fag ce este în decindea peste Jiiu. De aci înnainte pe glod pînă în fîntîna coconilor, unde să hotăraşte cu moşiia Craioviţăi, a sfintei mînăstiri Hurezul ; apoi drept în gura văi Podbaniţăi; pă valea Podbaniţăi la deal, pînă la măgura cea mare, la cruci. Apoi cărările spre Amieazănoapte pînă în Valea Şarpelui ; de acolea drept în gura Sasului, ce să hotăraşte cu Şemnicul-de-jos, iar moşiia Fălcăenilor; de aci valea Sasului la deal pînă la vizuini; de la viezuini pă padină pînă la fîntîna Teişanilor, unde să hotăraşte cu moşiia Foteştilor; apoi tot pă colnic pînă în lacul cel mare din Teişani, din jos de drumul Craiovei. Din lac pă culmea dealului din sus de drum; de acolo scoboară la vale la drumul Muntenilor, unde s'au făcut movilă ; apoi iar pă drumul Muntenilor pă unde s'au făcut tot movilă, pînă iar în hotarul Zmărdăşteţului, şi acolo s'au închieiatu tot hotarul moşii Craiovei, după cum să arată mai sus.

Radu Socoteanu Stolnic

Oameni cei ce ştiu semnele moşii Şîmnicului

Mihai Hodoleanul ot Potbaniţă.

Stroe unchiiaşul Podbăniceanu ot mahalaoa Sfîntului Gheorghe.

Nicola Podbăniceanu Bosoancă ot Floreşti.

Vladul unchiaşul Michiu ot Michiu.

Fota Vlădăianul Vel Medelnicer.

(Bibl. Academiei Române), ms. 2112, f⁰ 57 v—58 [1].

C. C. Giurescu

Un act botoşănean.

De la Vornicie către căpt. Ioniţă Ananie, Dumitru Micrasa.

Fiindcă Catrina Odobăşoai şi cu răposata Despa sora Catrinii aŭ unŭ locŭ înŭ mahalaoa Sfântuluĭ Gheorghi, carí, după jaloba ce aŭ datŭ către cinst. Divanŭ, aŭ făcutŭ cerire numita Catrina

[1] Documentul a fost resumat de A. Pessiacov, *Schiţe din istoria Craiovei*, ed. II, Craiova 1914, p. 61 nota 1. La acest resumat trimite şi D. D. Motolescu, *Jurămîntul cu brazda în cap*, Bucureşti 1922, p. 11, care-l citează pentru instituţia de drept vechiu romănesc ce cuprinde.

ca să i să dè carte de puplicare *(sic)* să-şi vănzi parte spre plata datoriilorŭ ce să aflá datoari, după cari ni să scrie de cătră cinst. Divanŭ ca maĭ întăi să rănduimŭ să-ĭ hotărască acestu locŭ şi apoĭ să să dè la mezatŭ, dreptŭ aceia vă rănduești Vornicie ca să vă adunaţĭ la unŭ locŭ şi să mergeţĭ la numitu locŭ, undi veţĭ strănge pe toţi megieşiĭ cu scrisorĭ ce vorŭ avè, cumŭ şi Catrina să fie faţă cu scrisorile sale. Şi, după cercetare ce veţĭ faci prinŭ scrisorĭ şi după cumŭ voiŭ arătaŭ scrisorile, să măsuraţi totŭ locu Catriniĭ şi a surori-sa Despa de ğorŭ înpregiurŭ, apoĭ cătŭ locŭ va eşi dreptŭ a lorŭ, să-lŭ faceţĭ dreptŭ înŭ doaĭ, adică o parte Catriniĭ şi o parte surori-să, răposatiĭ Despa. Şi, după hotărătura ce veţĭ faci, să daţi mărturie hotarnică şi la o parte şi la alta, aratătoari înŭ sumă de stănjănĭ de unde şi pără undi cuprindi parte fiiştecare.

Calimachŭ.

809, Iuli 24.

Cătră cinstita Vornicie,

Dinŭ poruncă dumn. rănduiţĭ fiindŭ ca să mergemŭ la loculŭ Catriniĭ, soţie săvărşitului Toadeiŭ Odobaşi, care locŭ l-aŭ luatŭ întru a sa stăpănire înpreuna cu copii suroriĭ sali săvă[r]-şitiĭ Despa, după judecată č-aŭ avutŭ la cinstitulŭ Divanŭ, decĭ, mergăndŭ la faţa loculuĭ, amŭ cerutŭ de la Catrina cu ce putere cere acelŭ locŭ, să-lŭ aibă întru a sa stăpănire. Ia ne-aŭ arătatŭ o copie hotarnică dinŭ veletŭ 1793, Iulii 19, întărită cu pecete austriačască dinŭ Sučavă, şi aşa, după hotarnică ce s'aŭ văzutŭ la măna Catriniĭ începăndŭ cu măsura dinŭ tumuruculŭ lui Vartanŭ Antonaşŭ alăturĭ cu drumulŭ ce disparte pi dinŭ dosŭ, ce înŭ hotarnică să pomeneşte loculŭ dum. Banuluĭ Iordachi Cănănăŭ, şi pănă în drumulŭ ce desparte pintre Gheorghi Căsapŭ, unde amŭ găsitŭ doĭzăci şi doĭ stănjenĭ gospotŭ faţa locului, lăsăndŭ şi drumulŭ de trii stănjenĭ; de acole purcegăndŭ cu măsura la vale alăture cu drumulŭ ce desparte pentre Gheorghi Casapu şi pănă înŭ locu luĭ Mihaĭ Treancu, ce l-aŭ cumpăratŭ de la Lazorŭ Dobroiu, amŭ găsitŭ stănjenĭ triizăcĭ şi unulŭ i polŭ, şi de acolo purcegăndŭ cu măsura înŭ susŭ, alăture cu fu[n]dulŭ loculuĭ Mihai Tranculŭ i cu loculŭ luĭ Iacobŭ Mane ce-lŭ are cumpăratŭ de la Costandinŭ zetŭ Chiriiacŭ şi pănă înŭ zaplaziĭ luĭ Vă[r]tanŭ Antonaşŭ, amŭ găsitŭ stănjenĭ doaĭ-

zăci şi patru i polŭ, măsuraţĭ şi parte, dinŭ susŭ, dinŭ gardu luĭ Iacobŭ Mane alăture cu zaplazi a lui Vărtanŭ Antonaşŭ, unde amŭ găsitŭ doĭzăci şi şapti i o palmă. Ačastă este toată măsură a totŭ trupuluĭ loculuĭ, apoi, vrăndŭ a face în doĭ, i s'aŭ venitŭ fiiştičărue faţă căte unsprezeci stănjenĭ gospodŭ, iarŭ dosulŭ căte doaĭsprezeci stănjeni, doaĭ palme, iară lungulŭ cătŭ slujeşte lungulŭ locului. Şi, aşa, fiindŭ amăndoĭ părţile faţă şi neînvoindu-să, cerăndŭ altulŭ dinŭ ğosŭ, altulŭ dinŭ susŭ, aflăndu-să şi alţĭ negustorĭ la faţa loculuĭ, s'aŭ găsitŭ cu cale să arunce sorţĭ şi, arungăndŭ sorţi, aŭ venitŭ parte Catriniĭ dinŭ susŭ, alăture cu locu luĭ Vartanŭ Antonaşŭ, şi mulţămindu-să amăndoĭ părţile cu înpărţală č-amŭ făcutŭ, nemaĭ rămănindŭ nicĭunŭ cuvăntŭ între dănşi, i-amŭ datŭ şi noĭ ačastă mărturie. Pentru care precină n'amŭ lipsitŭ a înştiinţa pre cinstită Vornicie.

Ioniţă Veŭ Căpt., Dimitri Micresŭ, Ananie Calistŭ.

Publ. de **N. Iorga**

Două acte domneşti; unul de la Matei Basarab, altul de la Constantin Brîncoveanu, publicate de T. G. Bulat.

I.

Milostiiu bojieiu Io Matei Basarabŭ Voevod i gospodar, pişem gospodstvami ţie, Cotorogeo den Cîneşti [1]. Dau în stire Domnia Mea, în vreme ce vei vedea ceastă carte a Domniei Meale, şi cu sluga Domniei Meale, po im—, iar tu să cauţi să vii aici cît mai curînd, să stai de faţă cu Işfan, înnaintea Domnii Meale, pentru un pogon de vie ce zice Işfan ca l-ai vîndut întîiu lui, iar apoi te-ai sculat de l-ai vîndut şi boiarinului Domnii Meale Simei Logof[ă]tul; iar, să nu vei vrea să vii de voie, să hie volnic Işfan cu sluga Domniei Meale ce scrie mai sus să te aducă fără voia ta. Şi de nimenea opreală sa n'aibă...

(Iscălitura domnească.)

(21 Februar 7143=1635.)

II.

Milostiiu bojieiu Io Costandin Basarabŭ Voevod i gospodar vsoe zemle ugrovlahiscoi, davat gospodstvami povelenie gos-

---

[1] Sat dispărut; era lîngă Mănăstirea Vîlcea.

podstvami credinciosului boiarinului Domnii Meale Ianache Văcărescul Vel Agă, şi cu feciorii ce-i va da Dumnezeu, ca să-i fie lui una (?) moşia ce să chiamă Copusul, care o au cumpărat de la Matei, feciorul lui Nedelco Popescul, hotărîtă şi înpietrită încă mai de nainte, şi den moşia Raşilor stînjeni 300, ce au avut de zăstre de la soacra-sa jupăneasa Vlada, şi stînjeni 37 care i-au cumpărat de la săteanii de acolo den Raşi, den cîmp, den pădure, den apă, din siliştea satului, cu tot venitul de preste tot hotarul ce să va aleage. Pentru că aciastă moşie de la Copus si den Raşi, ce au avut boiarinul Domnii Meale Ianache Vel Agă, de zeastre si de cumpărătoare, cum scrie mai sus, fiind nealeasă si nehotărîtă de cătră moşia lui Panait Clucer si a frăţine-său lui Lascar si a cumnatu-sa jupăneasa Milotina si de cătră moşia cumnată-său lui Barca, feciorul jup[ă]nesei Vladae, deci boi[ari]nul Domnii Meale, vrînd ca să-şi hotărască moşia ce are dă zeastre şi de cumpărătoare, de către Panait Cl[uce]rul si de către frate-său Lascar, cu cumnată-sa Milotina .si de către cumnată-său Barca, au fost luat 12 boiari hotarnici, pre răvaşele Domnii Meale, ca să-şi aleagă si să-şi hotărască moşia unii de cătră alţii. Ce s'au fost strîns numai 6 boiari care i-au fost luat Panait Cl[u]cer cu fraţii lui, şi au făcut acesti 6 boiari boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Aga nedreptate. Într'acea boiarinul Domnii Meale, văzînd că nu s'au fost strîns boiarii pre deplin şi au făcut lui Panait C[luce]rul voe veghiată, au făcut jalbă la Domnia Mea pentru nedreptatea ce i s'au făcut. Deci Domnia Mea de iznoavă am trimis pe sluga Domnii Meale Tănasie biv Port. de au strîns pre acei 12 boiari cari scriu în răvaşul Domnii Meale, anmme: Radul Spătarul Doicescul. i brat ego Udrea căp. Doicescul, i Barbul căpitanul ot Bogdănei, i Mirea căpitanul, i Dumitraşcu căpitanul, i Leca căpitanul, i Albul ot Ivăneşti, i Lazăr ot Glodeanu, i Vasilie ot Urziceani, i Drăghici sin Drăghiceanu..., i Şerbu ot Burăneşti, i — , de le-au luat seama pre amăruntul şi le-au cetit toate cărţile de moşie şi zapisele de cumpărătoare, cine ce au avut, şi au ales moşia boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Agă ce să cheamă Copusul pre den sus, precum au fost aleasă, hotărîtă şi înpietrită, — şi pre lîngă această moşie au lipit şi moşia de la Raşi, ce are de zăstre de la soacra sa Jupăneasa Vladae şi ce au avut de cumpărătoare de la moşneani de acolo,

pre lîngă moşia Copusul, pre den jos. Însă la trăsura de spre malul Ialomiţii, den hotarul Copusului, pănă în moşia lui Panait Cluč., cu fraţii lui, stănjăni 337, şi au pus piatră. Şi a doua trăsură la mijlocul moşii den piatra Copusului în jos, pănă iar în moşia lui Panait Cluč., 318, unde au pus piatră. Şi la a treia trăsură la capul moşii la cîmp, den piatra mănăstiri Căldăruşani în jos pănă iar în moşia lui Panait Cluč. stînjeni 337, şi iar au pus piatră. Iară lui Panait Cluč. şi fraţine-său lui Lascar, cu cumnata-sa Jupăneasa Milotina şi cu vără-său Barca, au rămas să-şi ţie moşia lor unde au fost pren mijloc. Însă den piatra boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Aga cea de sus în jos, pănă în hotaru Rasciorilor, care iaste iar a lui Vel Aga. Iară moşia boiarinului Domnii Meale ce se cheamă Raşciori cea den jos, care o au cumpărat de la Zota feciorul Fotini Căpitanul şi de la Nistor cu frate-său Gav[ril], care iaste aleasă şi hotărîtă şi înpetrită d'innainte, însă den moşia Călugăra în jos pănă în moşia *(rupt)* Hurezii, să o ţie şi să o stăpînească boiarinul Domnii Meale Ianache Vel Agă, den hotar în hotar şi den piatră [în] piatră, precum i-au tocmit şi au i-au aşezat aceşti 12 boiari, cum iaste mai sus zis. Precum am rînduit Domnia Mea şi cartea acestor 12 boiari de alesul şi hotărîtul acestor moşii la mîna boiarinului Domnii Meale Ianache Vel Agă.

Drept aceia şi Domnia Mea încă am dat această carte a Domnii credinciosului boiarinului Domnii Meale Ianache Văcărescul Vel Agă, ca să aibă a ţineare şi a stăpînirea aceaste moşii de la Copus şi cu partea lui de la Raşi, ce are dă zeastre şi de cumpărătoare, cum iaste mai sus zis, precum o au ales si o au hotărît acesti 12 boiari de m[ai] sus, den hotar în hotar şi den piatră în piatră, şi moşia Raşciorii, care iaste pre den jos, den moşia Călugăra în jos, pănă în moşia ce să cheamă Hurezii, precum iaste aleasă şi hotărîtă cu bună pace de către Panait Cl[u]cer şi de către ailalţi cari scriu mai sus. să fie moşie stătătoare lui şi feciorilor în veac. Iar Panait Cl[u]cer, cu frate-său Lascar şi cu cumnată-sa Milotina, ei să-şi ţie partea lor de moşie pre mijloc, unde au ţinut şi pănă acum.

Şi am întărit cartea aceasta cu tot sfatul credincioşii boiarii Domnii Meale: pan Cornea V. Ban, i pan Stroe V. Vornic, i pan Dinicu Rudeanul V. Logt., i pan Mihai Cantacuzino V. Spat., i pan Şerban V. Vistier, i pan Costandin V. Clucer, i pan Du-

mitrache V. Post., i pan Vergo V. Păh., i pan Radul Izvoranul V. Stolnic, i pan Şerban Cantacuzino V. Com., i pan Iorga V. Sluj., i pan Costandin Corbeanu V. Pit. Şi ispravnic Toma Cantacuzino V. Log. Şi s'au scris cartea aceasta în oraşul Scaunului Domnii Meale în Bucureşti într'al optulea an den Domnia Domnii Meale, de Isar logofeţelul den Bucureşti.

(Monogramă peste iscălitură.)

Iulie 3 dni, lt. 7204 (1696).

Primul la d. învăţător Şerbănescu din Mănastireni; al doilea în posesiunea mea.

CRONICĂ

O părere a lui Bismark în 1874 către romancierul ungur Jokai (*Ungarische Jahrbücher*, II, p. 156): «Fundarea de mici State naţionale în Estul Europei e cu neputinţă; numai State istorice sînt cu putinţă». Mai departe: «Ocuparea Ardealului de Rusia sau *cu ajutorul ei, de către oricine* (*durch wen immer*), e o fabulă ridiculă». Viitorul Ţar Alexandru al III-lea n'ar urmări-o.

*

Note despre alipirea Basarabiei în nl. de Ianuar al revistei bucureştene „Democraţia" şi (de generalul Anastasiu) în *Straja* din Craiova.

*

O bibliografie ungurească pomeneşte aceste două lucrări: *Az erdelyi egyházmegye es a román imperium*, ed. a 2-a, Budapesta 1921 şi *Az erdélyi történelmi egyhézak és Románia*, Budapesta 1921, *A román irredentista mozgalmak története*, Budapesta 1920, *Transylvania under the rule of Roumania* (raportul comisiei unitare americane), Budapesta, 1921; Makoldey, *Pictures af Transylvania*, Budapesta 1920; Erdélyi (Lad.), *A székelyek eredete*, Braşov 1921.

*

Între broşurile filomaghiare contra regimului românesc şi acestea: *Struggle and trials of the magyar reformed Church in Transylvania under the Roumanian heel*, Budapesta 1921;

Jancsó Benedek, *Defensio nationis hungaricae, Recours en appel auprès du tribunal de l'opinion scientifique impartiale de l'humanité*, Budapesta 1920; Benedek (Elek). *Édes anyaföldem. Egy nép és égy ember törlénete*, Budapesta 1920.

*

La lista noilor publicații: Karacsónyi, *Törtenelmi jogunk hazánkterüteli épségéhaz*, Budapesta 1921; Bourcart, *Les peuples des Balcans (La géographie*, XXXV).

*

În *Moldova de la Nistru* (III, 8—9) se dă pecetea din 1803 a ținutului Sorocei, cu bourul, secerea și snopul; împrejur: Țânut Soroca * 1803 *.

*

† Dimitrie Onciul

Cu Dimitrie Onciul pleacă din mijlocul nostru, de sigur la o vrîstă cînd putea să mai aducă multe și însemnate servicii învățămîntului, inițiatorul însuși al studiilor critice de istoria Romînilor.

Începîndu-și lucrul într'o vreme cînd o școală învechită nu-și dădea osteneala de a strînge de aproape izvorul și nu-și impunea disciplina necesară pentru ca să nu întreacă resultatele cercetării obiective, el a fost prin scrisul lui învățătorul la noi al doctrinei germane, cu toate însușirile ei, pe lîngă care sînt și neapărate defecte.

Ca profesor a fost același strict păzitor al unei doctrine severe, pe care a transmis-o cu autoritate elevilor săi.

În multe prilejuri cuvîntul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general.

Pretutindeni unde, ca la Arhivele Statului și la Comisia Monumentelor Istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulositate care poate servi de model.

Cu aceste însușiri positive va rămînea el în amintirea elevilor săi și a opiniei publice, îndurerată azi și totdeauna recunoscătoare.

N. Iorga